

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav světových dějin

Bakalářská práce

Ondřej Štětka

**Alpská krajina očima anglických cestovatelů
z první poloviny 18. století**

Alpine Landscape from English travel literature
(the first half of the 18th century)

Poděkování

Chtěl bych na tomto místě poděkovat především paní profesorce Ludě Klusákové za cenné rady a ochotnou pomoc v průběhu celého tvůrčího procesu, od specifikace tématu až k finálním úpravám této práce. Děkuji také své přítelkyni a rodině za trpělivost a podporu.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Ústí nad Labem dne 3. 8. 2017

.....

Ondřej Štětka

Abstrakt

Cílem bakalářské práce je sledovat obraz hor, horské krajiny a přírody ve vybraných anglických/britských cestopisných a korespondenčních pramenech z první poloviny 18. století, ve kterých jejich autoři líčí své cesty do alpské oblasti. Řešitel nejdříve stručně nastíní obecný vývoj evropského přístupu k horám do poloviny 18. století. Poté představí jednotlivé prameny a jejich autory, které následně analyzuje a porovnává především na základě toho, zda vůbec a jakým způsobem zmiňují, popisují či hodnotí hory a horskou krajinu. Nakonec prezentuje zjištěné závěry, které se pokouší konfrontovat s obecnými tezemi o vývoji vnímání hor, přírody a krajiny.

Klíčová slova

Hory, Alpy, krajina, příroda, 18. století, Angličané/Britové, cestovatelé, cestopisy.

Abstract

The aim of this thesis is to trace the image of mountains, mountain landscape and nature in selected English/British travelogues and correspondence from the first half of the 18th century containing accounts of their authors' travels to the Alpine region. Firstly, the author of the thesis briefly outlines general development of the European attitude towards mountains before the half of the 18th century. After that he introduces each of the texts and their authors individually and then examines and compares them regarding chiefly the way of mentioning, describing or valuation of mountains and mountain landscape. Finally, he presents his findings and tries to confront them with some general theses on development of the perception of mountains, nature and landscape.

Key words

Mountains, Alps, landscape, nature, 18th century, English/British, travellers, travelogues.

Obsah

1. Úvod	- 6 -
1.1 Badatelský záměr, metodologie.....	- 6 -
1.2 Odborná literatura a prameny	- 8 -
2. Širší kontext tématu – vývoj evropského pohledu na horskou krajinu do poloviny 18. století.....	- 10 -
3. Kritika pramenů a představení autorů.....	- 14 -
3.1 Joseph Addison	- 14 -
3.2 John Durant Breval	- 15 -
3.3 Thomas Gray a Horace Walpole	- 17 -
3.4 William Windham.....	- 19 -
4. Vlastní komparační rozbor	- 23 -
4.1 Motivace a konstrukce textů	- 23 -
4.2 Hory a horská krajina.....	- 27 -
4.2.1 Estetické a smyslové hodnocení aspektů krajiny	- 29 -
5. Závěr	- 37 -
6. Seznam pramenů	- 39 -
7. Seznam použité literatury.....	- 41 -

1. Úvod

1.1 Badatelský záměr, metodologie

Ve své práci se chci zabývat obrazem hor a horské krajiny a přírody v cestopisných a korespondenčních pramenech, které po sobě zanechali angličtí/britští¹ cestovatelé do Alp první poloviny 18. století. Chtěl bych také ukázat, jak tento obraz zapadá do obecného vývoje vnímání hor a jakými společenskými jevy či trendy byl asi ovlivněn.

Právě stručným nastíněním vývoje evropského přístupu k horám a horské krajině před zvoleným obdobím svou práci začnu a posléze budu pokračovat ke kritice zvolených pramenů a představení jejich autorů. Hlavní část práce budu poté věnovat textové analýze jednotlivých pramenů se zaměřením na vnímání krajiny a jejich komparaci na základě toho, zda vůbec a jakým způsobem zmiňují, popisují či hodnotí hory a horskou krajinu. V neposlední řadě se pokusím zjištěné poznatky konfrontovat s obecnými tezemi přejatými z odborné literatury.

Předtím, než přistoupím k prvnímu bodu výše zmíněné osnovy, je ještě zapotřebí alespoň krátce vymezit některé důležité pojmy a odpovědět na některé otázky, které vyvstávají v souvislosti se zvoleným tématem mé práce.

Jedná se především o samotný pojem „krajina“ (*landscape*). Tento termín prodělal do dnešní podoby dlouhý vývoj od svých středověkých kořenů v německém výrazu *landschaft*, označujícím administrativní jednotku lidského osídlení, ale také námět hodící se k zobrazení.² S výtvarným uměním je pojem doposud spojen v západních jazycích, jakými jsou např. angličtina, francouzština či nizozemština, protože se v nich používá shodně pro „krajinomalbu“ i „krajinu“ samotnou. K označení posledně jmenovaného byl ovšem tento termín použit až dodatečně, v přeneseném

---

¹ V květnu 1707 byl po několikaletých anglo-skotských jednáních schválen tzv. zákon o unii, čímž vznikla Velká Británie. Jeden z analyzovaných pramenů, cestopis Josepha Addisona, vznikl v době před tímto aktem (poprvé vydán 1705), ostatní texty pocházejí z pozdějšího období. KOVÁŘ, Martin a TUMIS, Stanislav. *Zrození velmoci: Anglie (Velká Británie) na cestě k postavení první světové mocnosti (1603-1746)*. Praha: Triton, 2007, str. 135-136.

² SCHAMA, Simon. *Krajina a paměť*. Praha: Argo, 2007, str. 8; také viz. COSGROVE, Denis. *Landscape and Landschaft*. In: GHI Bulletin č. 35, 2004, str. 57-71.

smyslu.³ Dnes by bylo možné jmenovat množství různých existujících definic a přístupů ke studiu krajiny, jejichž rozbor není předmětem této práce. Pro její účely je ovšem důležité, že „krajina“ je tvořena nejen „surovou hmotou,“ ale také lidským vnímáním: „je stejně tak vystavěna z vrstev paměti jako z vrstev kamene.“⁴ To koresponduje s její schopností zachytit myšlenku relativního spíše než absolutního pojetí prostoru.⁵ Ve stručnosti by se tedy dalo říci, že krajina je „kulturně zprostředkovaná přírodní scenerie.“⁶

Pojem „příroda“ může být na jednu stranu vnímán jako obecný, univerzální, vlastně nadřazený termínu „krajina,“⁷ na druhou stranu také jako jedna ze složek hierarchizovaného prostoru, v dichotomii „*cultura – natura*.“⁸ Jsem si ovšem vědom toho, že hranice těchto složek jsou prostupné a jednu ani druhou nelze nalézt v čisté podobě;⁹ proto je ani v mé práci nijak významně neodděluji, ačkoli by se dalo předpokládat, že vzhledem ke zvolenému tématu bude v mé práci řeč především o přírodních objektech.

Co se týče geografického vymezení tématu, zaměřil jsem se na líčení cest do širšího alpského regionu – do pohoří Alp a jeho bezprostředního okolí. Vybral jsem právě toto pohoří proto, že je to nejvyšší a nejrozsáhlejší evropský horský systém, který hrál významnou úlohu v novověkém „objevování“ hor a velehor Evropany.¹⁰ Od 17. století to byl také stále častější cíl anglických cestovatelů.¹¹ Není náhodou, že kolébkou pozdějšího alpinismu se stala právě Velká Británie.¹²

---

³ RADIMĚŘSKÁ, Božena. *Angličtí cestovatelé ve středovýchodní Evropě v sedmnáctém a osmnáctém století*. In: KLUSÁKOVÁ, Luďa, ed. a SCHOLZ, Milan. *Pojetí prostoru v historické perspektivě*. Praha: Karolinum, 2012, str. 170.

⁴ SCHAMA, cit. dílo, str. 5 a 8.

⁵ COSGROVE, cit. dílo, zvl. str. 69.

⁶ RADIMĚŘSKÁ, cit. dílo, str. 170.

⁷ STIBRAL, Karel. *Proč je příroda krásná?: estetické vnímání přírody v novověku*. 1. vyd. Praha: Dokořán, 2005, str. 13.

⁸ WOITSCH, Jiří. *Les živitel - člověk strašpytel. Strach z lesa ve středověku a raném novověku*. In: *Dějiny a současnost. Kulturně historická revue*. 28, č. 11, 2006, str. 30.

⁹ SCHAMA, cit. dílo, str. 5.

¹⁰ HYDE, Walter Woodburn. *The Development of the Appreciation of Mountain Scenery in Modern Times*. In: *Geographical Review* 3, č. 2, 1917, str. 108-116.

¹¹ Ze 17. století lze jmenovat např. cesty Thomase Burneta (1671), jeho jmenovce Gilberta Burneta (1685-1686), třetího hraběte ze Shaftesbury (1686), či Johna Dennise (1688). SCHAMA, cit. dílo, str. 487, 489, 491; STIBRAL, cit. dílo, str. 65.

¹² Anglický *Alpine Club* vznikl v roce 1857 jako první turistická organizace na světě. PELC, Martin. *Umění putovat: dějiny německých turistických spolků v českých zemích*. Vyd. 1. Brno: Matices moravská, 2009, str. 28-33.

Vybraní cestovatelé putovali různými částmi alpského regionu, přičemž procházeli různými státními či správními celky i jazykovými či etnickými oblastmi. Tyto aspekty nemají pro zvolené téma práce valnou důležitost, protože jsem ji úmyslně zaměřil na porovnání přístupu k určitému typu krajiny bez ohledu na to, jak ji rozdělují státní či jiné hranice, které navíc ve zvoleném období nebyly imunní vůči změnám. S označením jednotlivých oblastí a skupin Alp nakládám ve své práci poněkud volně, vždy s ohledem na to, jak dané území členil dotyčný cestovatel. Jsem samozřejmě obeznámen s existencí novodobých sofistikovaných systémů klasifikace alpského pohoří z hlediska různých vědních oborů,¹³ jejich užití pro popis itinerářů cest z první poloviny 18. století mi ovšem přišlo poněkud ahistorické.

1.2 Odborná literatura a prameny

Při psaní mé práce jsem vycházel z odborné literatury jak zahraniční, tak české provenience. Mezi základní díla, na kterých je práce teoreticky postavena, patří dnes již klasická monografie americké literární vědkyně Marjorie Hope Nicolson (1894-1981) s názvem *Mountain Gloom and Mountain Glory*, která se zabývá přímo vývojem přístupu anglických/britských literátů k horám mezi 17. a 19. stoletím. Univerzálnější pohled na vývoj vztahu západní kultury ke krajině a přírodě jsem našel v rozsáhlém a široce rozkročeném díle *Krajina a paměť (Landscape and Memory)* anglického historika Simona Schamy (1945), které je u nás dostupné v českém překladu Petra Pálenského. Třetím primárním zdrojem je monografie českého estetika a historika přírodních věd Karla Stibrála s názvem *Proč je příroda krásná?*, která se soustředí na estetické vnímání přírody v evropském novověku. Informace o autorech analyzovaných pramenů jsem poté čerpal kromě výše zmíněných a některých dalších publikací také ze specificky zaměřených odborných článků nebo z anglických slovníků národní biografie.

Pramennou základnu této práce tvoří čtyři písemná svědectví anglických/britských autorů o cestách do oblasti Alp. Všechny cesty se odehrály a byly zaznamenány v první polovině 18. století, tři z nich byly v té době také vydány. Jedná se o dva rozsáhlé cestopisy a dva prameny korespondenční povahy, z nichž jeden byl posléze vydán v podobě pamfletu. Jsem si vědom rozdílné povahy analyzovaných

---

¹³ V poslední době např. návrh na mezinárodně přijímané členění SOIUSA italského badatele Sergia Marazziho. MARAZZI, Sergio. *SOIUSA - Suddivisione orografica internazionale unificata del Sistema Alpino* [online]. Fiori di montagna, © 2000-2015. [vid. 01. 08. 2017]. Dostupné z: <http://www.fioridimontagna.it/it/soiusa/soiusa.htm>.

pramenů, budu se ovšem soustředit především na porovnání přístupu autorů ke krajině, speciálně k horám (Alpám), ať k nim cestovatelé zaujali postoj v rámci korespondence či písemnosti zamýšlené pro vydání. Kromě tohoto rozdílu si samozřejmě budu všímat i různosti či shody v délce cesty, jejím itineráři a motivaci, profesi autorů či sociálním prostředí, ze kterého autoři pocházeli. Konkrétní informace o jednotlivých textech jsem zařadil až do kapitoly, kde provádím jejich kritiku. Kromě jednoho jsem ke všem pramenům měl přístup pouze v elektronické podobě.

2. Širší kontext tématu – vývoj evropského pohledu na horskou krajinu do poloviny 18. století

Obecně se dá říci, že po celý středověk se hory jen velmi zřídka dostaly do středu uměleckého či intelektuálního zájmu a pokud se tak stalo, bylo na ně nahlíženo spíše s despektem. Když se do hor někdo vypravil, bylo to většinou z nutnosti a z dochovaných pramenů se rozhodně nezdá, že by mu výhled na horskou scenerii jakkoli zpříjemňoval cestu.¹⁴ Stejně tak v umění najdeme velmi málo dokladů významnějšího zobrazení hor, to ovšem souvisí s tím, že obecně krajina a příroda plnila na středověkých obrazech pouze roli kulisy nebo měla nějaký symbolický význam, což se začalo pozvolna měnit až v renesanci.¹⁵

Někdy bývá jako první doklad výstupu na horu pro potěšení uváděn již Petrarcův dopis líčící jeho cestu na *Mons Ventosus* z roku 1336.¹⁶ Při bližším zkoumání pramene se ale podle některých badatelů ukázalo, že žádné zalíbení v horách tam ještě nelze hledat.¹⁷ Přesto se právě na přelomu středověku a novověku mnozí dochované prameny popisující výstupy do hor, především právě Alp, z nichž nejvýznamnější je asi dopis švýcarského lékaře Conrada Gessnera (1516-1565) z roku 1541, v němž snad poprvé lze najít skutečný, ovšem zatím opravdu ojedinělý, obdiv ke krásám hor.¹⁸

S příchodem novověku evropská kultura začala objevovat krásu krajiny obecně, ať již té exotické v souvislosti se zámořskými objevitelskými plavbami, nebo evropské prostřednictvím nového uměleckého žánru – krajinomalby. Protože ale průkopníci tohoto malířského stylu pocházeli povětšinou z Holandska, zobrazená krajina je většinou rovinná a do velké míry ovlivněná lidskou činností.¹⁹ Míra „zušlechtění“ krajiny člověkem se stala jejím základním hodnotícím kritériem i v literatuře. Přitom platilo, že čím více byla krajina kultivovaná, tím lépe, a to ve většině případů až hluboko do 18. století.²⁰ Z těchto tendencí vychází i fenomén tzv. barokní krajiny či

---

¹⁴ HYDE, cit. dílo, str. 107.

¹⁵ STIBRAL, cit. dílo, str. 32-34.

¹⁶ HYDE, cit. dílo, str. 108.

¹⁷ STIBRAL, cit. dílo, str. 46.

¹⁸ Tamtéž, str. 47; HYDE, cit. dílo, str. 108-112.

¹⁹ STIBRAL, cit. dílo, str. 47-55.

²⁰ RADIMĚŘSKÁ, cit. dílo, str. 170-175 a 180.

ideál francouzského parku, kde míra „ovládnutí“ či „geometrizační“ přírody dosahuje vrcholu.²¹

Tento trend samozřejmě nepřispíval k nějakému zásadnímu obratu v pohledu na hory a horskou krajinu. Naopak, hory byly minimálně do konce 17. století povětšinou vnímány stále velmi negativně, dokonce jako „ostudy a nemoci přírody“ či „bradavice, puchýře, nádory, hnisy“ na její tváři.²² Ještě Diderot (1713-1784) líčí příhodu, ve které Winckelmann (1717-1768) při pohledu na Alpskou scenerii dokonce zvrací hnusem.²³ Pro lidové vrstvy i některé učence byly navíc vysoké hory plné různých zlých sil, stvůr či draků. Rozsáhlou typologii draků obývajících Alpy rozpracovává ještě v roce 1702 švýcarský matematik J. J. Scheuchzer (1672-1733).²⁴

Přesto ale např. M. H. Nicolson považovala období mezi druhou polovinou 17. a počátkem 19. století za dobu ohromného posunu ve vnímání hor, který označovala za „jednu z nejrozsáhlejších revolucí v myšlení, které se kdy odehrály“ a na jehož konci již hory neměly být „bradavicemi“, ale „přírodními chrámy (...) a katedrálami“²⁵ romantismu. V této práci se zaměřuji na období přibližně v půli tohoto procesu a bude mne mimo jiné zajímat, zda naleznu u jednotlivých autorů nějaké známky měnícího se přístupu k horám v souladu s výše naznačenou tezí.

Je možné jmenovat několik teoretických literárních děl a společenských trendů, které mohly mít vliv na způsob vnímání horské krajiny v první polovině 18. století, zvláště v anglickém (britském) prostředí.

Například anglický teolog Thomas Burnet (1635-1715) ve *Svaté teorii země* (*Telluris Theoria Sacra*, 1681) přišel s názorem, že hory nevznikly při stvoření, ale až při potopě světa a jsou tedy jakýmiś troskami dříve dokonale hladkého povrchu země a památkami na tuto strašlivou biblickou katastrofu, ale zároveň i na vznešený svět, který existoval před ní. Tato teze přiměla některé soudobé učence, aby se o hory začali více zajímat a pohlížet na ně jiným způsobem než dříve.²⁶

---

²¹ STIBRAL, cit. dílo, str. 57-61.

²² NICOLSON, Marjorie Hope. *Mountain gloom and mountain glory: the development of the aesthetics of the infinite*. Seattle: University of Washington Press, 1997, str. 2.

²³ STIBRAL, cit. dílo, str. 82.

²⁴ SCHAMA, cit. dílo, str. 447.

²⁵ NICOLSON, cit. dílo, str. 2-3.

²⁶ SCHAMA, cit. dílo, str. 488-491.

Jiný Angličan, třetí hrabě ze Shaftesbury (1670-1713), se díky svým spisům stal inspirátorem anglického parku, který ponechával přírodě mnohem více volnosti než ten francouzský. Přispěl ale také k estetizaci volné, divoké přírody obecně, včetně hor, které považoval za „vznešené ruiny, tiché pozůstatky dávných časů.“²⁷ Již v jeho dílech lze nalézt spoustu námětů, které později propracoval a mezi širší vrstvy prostřednictvím svého literárního díla rozšířil J. J. Rousseau (1712-1778), především právě obdiv k volné přírodě či kontrast mezi „přirozenou“ krajinou a „umělým“ městem.²⁸ Mezi jeho nejvýznamnější díla z tohoto hlediska patří *An Inquiry Concerning Virtue* (1699) či *Filozofická rapsodie (The Moralists, 1709)*.²⁹

Nejpozději od poslední čtvrtiny 17. století se nejen v anglickém učeneckém prostředí začal diskutovat pojem *vznešenost (Sublime)*, který se v průběhu první poloviny století následujícího stával stále módnějším. Zájem o něj vzrostl po roce 1674, kdy francouzský literát Nicolas Boileau (1636-1711) vydal jak své původní dílo *Umění básnické (L'Art Poétique)*, tak i překlad antického pojednání o *vznešenosti* v rétorice, připisované tzv. pseudo-Longinovi (*Traité du Sublime ou du Merveilleux traduit du grec du Longin*), kterého Boileau ovšem interpretoval po svém.³⁰ Francouz měl stále na mysli především *vznešeno rétorické*, kdežto angličtí vzdělanci přelomu 17. a 18. století pojem posunuli a vznikla kategorie *přírodního vznešena (natural Sublime, Sublime in external Nature)*, která rozšířila možnosti popisu estetických hodnot v přírodě a byla posléze používána v souvislosti právě s takovými přírodními objekty, jakými jsou vysoké hory, oceán či poušť. Již zmíněná M. H. Nicolson považovala právě smysl pro *přírodní vznešeno* za největší rozdíl mezi estetickým vnímáním krajiny 17. a 18. století a základy takových pocitů hledala již o mnoho let dříve. Mezi první anglické teoretiky tohoto nového pojmu patří John Dennis (1658-1734) nebo již zmíněný lord ze Shaftesbury. Zásadní práce na toto téma *O vkuse, vznešeném a krásném (A Philosophical Enquiry into the Origin of Our Ideas of the Sublime and Beautiful, 1756)*

---

²⁷ V roce 1686 Shaftesbury sám Alpy navštívil. STIBRAL, cit. dílo, str. 62-65.

²⁸ Tamtéž, str. 74, pozn. 1.

²⁹ Tamtéž, str. 64 a pozn. 7 na téže str.; Dále k Shaftesburymu NICOLSON, cit. dílo, zvl. str. 289-300.

³⁰ Samotné pojednání starověkého rétora bylo v Anglii dostupné již od poloviny 16. století, od roku 1652 dokonce i v anglickém překladu, nikdy ovšem nevzbudilo takový zájem jako právě po roce 1674. NICOLSON, cit. dílo, str. 29-31.

Edmunda Burka (1730-1797), která představovala *vznešeno* již jako estetický pojem plně rovnocenný *krásnu*, byla ovšem vydána až po konci zkoumaného období.³¹

Vnímání (horské) krajiny ze strany ostrovních vzdělců také do určité míry mohly ovlivnit trendy ve výtvarném umění. Jde především o oblibu italské (krajino-) malby, zvláště tvorby neapolského malíře Salvatora Rosy (1615-1673). Ve své tvorbě se vymykal dobovým konvencím, a ačkoli většinu jeho děl tvořily historické a náboženské výjevy či portréty, maloval i „chmurné horské výjevy, na nichž se na nebohé poutníky vrhají bandité.“³² Rosa tak zobrazoval i divokou, skalnatou krajinu, kterou jinak soudobí umělci spíše potlačovali.³³ Také uměl mistrně ztvárnit pocity napětí, hrůzy či děsu, o čemž svědčí např. obraz *Empedoklés vrhající se do Etny* z konce 60. let 17. století. Na počátku 18. století bylo v Anglii nejméně sto obrazů od tohoto malíře, tedy více než od francouzského klasicisty Clauda Lorraina, a začali se objevovat jeho napodobitelé, jakými byli např. Joseph Goupy (1689-1769) či později „Salvator ze Sussexu“ John Hamilton Mortimer (1740-1779).³⁴

---

³¹ Tamtéž, str. 29-32, 143, 299 ad.; STIBRAL, cit. dílo, str. 68.

³² O malíři se říkalo, že se jako chlapec toulal pohořím Abruzzi a přátelil se s bandity, které později maloval. SCHAMA, cit. dílo, str. 494.

³³ Rosa sám v dopise z roku 1662 dokonce psal o „divoké kráse“ krajiny, když popisoval svou cestu přes Umbrii. Tamtéž.

³⁴ Tamtéž, str. 495.

3. Kritika pramenů a představení autorů

3.1 Joseph Addison

Nejstarším z pramenů je cestopis po Itálii a přilehlých oblastech Josepha Addisona (1672-1719), který byl synem teologa a kněze Lancelota Addisona (1632-1703). Dostalo se mu vynikajícího a důkladného vzdělání – studoval na Oxfordu, kde roku 1693 získal titul M. A. a v letech 1698-1711 byl členem tamního akademického sboru; vynikal především ve studiu klasické literatury.³⁵ Již v mládí četl např. Thomase Burneta³⁶ a byl i sám literárně činný.³⁷ Zajímal se také o politiku, byl členem whigovského Kitcat klubu a od roku 1697 se měl zahraničními cestami kvalifikovat pro diplomatickou službu.³⁸ Cestu na kontinent skutečně podnikl v letech 1699-1703 a z posledních tří let své *Grand Tour* sepsal zmíněný cestopis, poprvé vydaný roku 1705.³⁹

Po odjezdu z Anglie v roce 1699 zamířil nejdříve do Francie, kde po krátkém pobytu v Paříži strávil téměř rok v Blois, aby si osvojil francouzštinu. Poté se vrátil načas do Paříže, kde dostal příležitost setkat se a konverzovat se slavnými francouzskými literáty, např. s Boileauem, který ho napříště v lecčems ovlivnil. Na konci roku 1700 se vypravil z Francie na cestu napříč Itálií, kde v následujícím roce procestoval oblast mezi Pádskou nížinou a Neapolí.⁴⁰ V této práci mne bude ovšem zajímat následující část jeho cesty, kterou Addison zahájil v závěru roku 1701 cestou z Turína do Ženevy přes Savojské Alpy, konkrétně přes *Mont Cenis*. Po okružní cestě kolem Ženevského jezera následně pokračoval okolo Švýcarských Alp přes Fribourg, Bern, Soleurre (Solothurn), Curych a St. Gallen k Bodamskému jezeru, odkud se

---

³⁵ *The concise dictionary of national biography. Part 1.* Oxford: Oxford University Press, 1982, heslo Addison, Joseph.

³⁶ Na autora *Telluris Theoria Sacra* napsal Addison dokonce latinskou ódu. SCHAMA, cit. dílo, str. 490; NICOLSON, cit. dílo, str. 193.

³⁷ Jeho latinské básně ocenil např. již v roce 1693 básník John Dryden (1631-1700). *The concise dictionary of national biography*, tamtéž.

³⁸ Za tímto účelem obdržel „grant“ ve výši 300£ ročně. Později nastoupil také úspěšnou politickou kariéru: od r. 1708 až do své smrti byl členem parlamentu a v l. 1706-1711 a 1715-1718 zastával několik vládních úřadů. Tamtéž.

³⁹ Tamtéž; NICOLSON, cit. dílo, str. 304.

⁴⁰ Itinerář jeho cesty před Turínem, odkud se jal překračovat Alpy, je následující: Marseille, Monaco, Savona, Janov, Pavia, Milán, Brescia, Lago di Garda, Verona, Vicenza, Padova, Benátky, Ferrara, Ravenna, Rimini, San Marino, Řím, Neapol, Vesuv, na který vystoupal, Capri, opět Řím, kde strávil podzim 1701, Pisa, Lucca, Florencie, Bologna, Modena, Parma, Asti. ADDISON, Joseph. *Remarks on several parts of Italy, &c. In the years 1701, 1702, 1703.* London: J. & R. Tonson, 1767, str. 1-251; STEPHEN, Leslie (ed.). *Dictionary of national biography. Vol. I.* New York: Macmillan and Co., 1885, heslo Addison, Joseph, str. 123.

průsmykem dostal do Alp Tyrolských, kterými cestoval podél Innu přes Innsbruck, Hall-in-Tirol, Rattenberg a Kuffstein, kde alpský region opustil a směřoval do Vídně.⁴¹

V celém cestopisu je patrný Addisonův zájem o klasickou literaturu, protože svá vlastní pozorování doplnil citacemi antických autorů, a to se týká dokonce i oblasti Alp, i když samozřejmě v menší míře než ostatních částí cesty.⁴² Cestopis se po vydání v roce 1705 stal velmi úspěšným, o třináct let později byl vydán znovu a poté ještě několikrát jen v 18. století.⁴³ O jeho popularitě svědčí i odkazy ve dvou z písemností, jejichž kritika bude následovat, v cestopise J. D. Brevala⁴⁴ a v korespondenci Horace Walpolea.⁴⁵

Cestopis po Itálii byl jedním z Addisonových prvních takto úspěšných literárních počinů, nebyl ovšem zdaleka jediným. Svě četné eseje a další příspěvky uveřejňoval v periodících jako byly *The Tatler* (vydáván Richardem Steelem (1672-1729) v letech 1709-1711), *The Spectator* (vydáván Addisonem a Steelem, 1711-1712), *The Guardian* (Steele, 1713) nebo obnovený *Spectator* (1714).⁴⁶ Mezi témata těchto prací patřila i problematika přírodní estetiky, krajinářství (*landscaping*) nebo pojmu *vznešenost* (*sublime*).⁴⁷ Do určité míry byly jeho pohledy na tato témata jistě ovlivněny také zkušenostmi z jeho cest.⁴⁸ Kromě esejů psal Addison i divadelní hry, z nichž největší úspěch měl *Cato* (1712), či básně.⁴⁹

3.2 John Durant Brevall

Druhým analyzovaným cestopisem je popis cesty Johna Duranta Brevala (asi 1680-1738) po Evropě, respektive ta jeho část, která se týká alpského regionu. Brevall

---

⁴¹ ADDISON, cit. dílo, str. 252-303; STEPHEN, cit. dílo, str. 123-124.

⁴² Jedná se např. o Horatia, Virgilia, Silia Italica ad. ADDISON, cit. dílo, str. 248, 252, 268 aj.

⁴³ STEPHEN, cit. dílo, str. 124. V této práci budu vycházet z vydání z roku 1767: ADDISON, cit. dílo.

⁴⁴ BREVAL, John Durant. *Remarks on several parts of Europe: Relating chiefly to the history, antiquities and geography, of those countries through which the author has travel'd, as France, the Low Countries, Lorrain, Alsatia, Germany, Savoy, Tyrol, Switzerland, Italy and Spain. Illustrated with several maps, plans, and above forty copper plates. Vol. I-II.* Londýn: B. Lintot, 1726, vol. I, str. III předmluvy; vol. II, str. 35, 63 aj.

⁴⁵ WALPOLE, Horace. *Private Correspondence of Horace Walpole, Earl of Orford: Now First Collected in Four Volumes. Vol. I. 1735-1756.* Londýn: Rodwell and Martin; Colburn and Co., 1820, str. 84.

⁴⁶ *The concise dictionary of national biography*, tamtéž.

⁴⁷ Jedná se např. o *Diskurs č. 414* (1712) či *Pleasures of the Imagination* (v *The Spectator*, tentýž rok). STIBRAL, cit. dílo, str. 70; NICOLSON, cit. dílo, zvl. str. 300-323.

⁴⁸ Tamtéž, str. 301.

⁴⁹ *The concise dictionary of national biography*, tamtéž.

byl potomek francouzských protestantských uprchlíků, syn westminsterského kanovníka Francise Duranta Brevala. Vzdělání získal v Cambridge, roku 1704 obdržel titul M. A. a do roku 1708 byl i členem tamního akademického sboru, dokud nebyl vyloučen v souvislosti se soukromým skandálem. Krátce předtím zemřel jeho otec a Breval se ocitl bez finančních prostředků, a tak se přihlásil do britské armády ve Flandrech, kde se posléze stal kapitánem a byl generálem Marlboroughem poslán na diplomatické mise na německé panovnické dvory. Po uzavření utrechtského míru se Breval vrátil do Londýna a věnoval se literatuře, svá především básnická díla vydával většinou pod pseudonymem Joseph Gay.⁵⁰

Na počátku roku 1720 se Breval vypravil na zmíněnou cestu po kontinentu, po jejíž větší část doprovázel George, lorda vikomta z Malpas (1703-1770). Procestovali Nizozemím, Lucemburskem, Lotrinskem, Alsaskem, Franche-Comté a Burgundskem, až se dostali do Lyonu, a tedy do blízkosti Alp. Projeli předhůřím Savojských Alp, konkrétně přes Chambéry a Aix-les-Bains, do Ženevy, následně procestovali severní břehy Ženevského jezera a vydali se dále kolem Švýcarských Alp, podobně jako Addison téměř dvě desetiletí před nimi.⁵¹ Breval se tedy dostal přes Payerne, Avenches, Murten (Morat), Bern, Solothurn (Soleurre), Zofingen, Aarau, Windisch, Baden, Curych, Winterthur a St. Gallen k Bodamskému jezeru, odkud nepokračoval jako Addison do Tyrolských Alp⁵², ale do Bavorska.⁵³ Později se ale do Alp vrátil, aby se přes klášter Benediktbeuern na jejich úpatí, Innsbruck a Brennerský průsmyk dostal k řece Adiži, kterou poté sledoval přes Brixen, Bolzano a Trident až do Verony. Odtamtud pokračoval přes Milán dále do střední Itálie; poté ještě navštívil Portugalsko a Španělsko.⁵⁴

---

⁵⁰ Jedná se např. o: *The Petticoat* (1716), *The Art of Dress* (1717), *Calpe or Gibraltar* (1717), *MacDermot, or the Irish Fortune Hunter* (1719) či *Ovid in Masquerade* (1719). Napsal také jednu nepříliš úspěšnou komedii, *The Play is the Plot* (1718). STEPHEN, Leslie (ed.). *Dictionary of national biography. Vol. VI.* New York: Macmillan and Co., 1886, heslo Breval, John Durant, str. 289.

⁵¹ Jak jsem již zmiňoval výše, Breval na Addisona také několikrát odkazuje. BREVAL, cit. dílo, tamtéž.

⁵² Nutno podotknout, že Addison jel přes Tyrolsko právě proto, že mu byla znemožněna cesta do Bavorska. ADDISON, cit. dílo, str. 295.

⁵³ Tam navštívil města Memmingen, Mindelheim, Augsburg a Mnichov. BREVAL, cit. dílo, vol. II., str 69-88.

⁵⁴ BREVAL, cit. dílo; STEPHEN, *Dictionary, Vol. VI.*, tamtéž, str. 289-290.

Popis těchto cest vydal Breval ve zmíněném cestopise ve dvou dílech v roce 1726.⁵⁵ Již v názvu je řečeno, že Brevala zajímala v první řadě historie navštívených zemí, poté památky a až na třetím místě geografie.⁵⁶ Autor doplnil své dílo také o soubor několika rytin, zobrazujících především veduty měst nebo jednotlivé stavby a umělecká díla, se kterými se autor při svém putování setkal. Pokud je mi známo, nebyl tento cestopis znovu vydán, Breval ale posléze napsal další, popisující jeho pozdější cesty, který byl vydán v roce jeho smrti.⁵⁷ Mimo to se v závěrečné fázi svého života stal ještě autorem také několika literárních děl jiných žánrů.⁵⁸

3.3 Thomas Gray a Horace Walpole

Prameny vypovídající o dalších dvou cestách jsou korespondenční povahy. Prvním z nich je korespondence Thomase Graye (1716-1771) a Horace Walpolea (1717-1797), přesněji řečeno série vybraných dopisů popisujících jejich několikanásobný přechod Savojských Alp na podzim roku 1739, který se odehrál v rámci větší cesty po kontinentu.

Thomas Gray se později měl stát „nejslavnějším a nejčtenějším anglickým básníkem 18. století,“⁵⁹ zmíněnou cestu ovšem podnikl teprve ve svých necelých 23 letech, asi rok poté, co bez diplomu ukončil studium na *Peterhouse* v Cambridgi. Narodil se v Londýně na konci roku 1716 do rodiny úředníka Philipa Graye a jeho ženy Dorothy Antrobus, která se svou sestrou provozovala kloboučnický obchod. Soužití básnickových rodičů nebylo příliš šťastné, Philip byl násilnický manžel a Dorothy sice porodila dvanáct dětí, jediný Thomas se ale dožil dospělosti. S Walpolem se mladý Gray seznámil již za studií na Etonu, kam byl poslán v roce 1727. Velmi se spřátelili a

---

⁵⁵ BREVAL, cit. dílo.

⁵⁶ V názvu druhého dílu je ve výčtu procestovaných zemí uvedeno navíc Portugalsko, jinak jsou tituly totožné. BREVAL, cit. dílo.

⁵⁷ BREVAL, John Durant. *Remarks on several parts of Europe, Relating chiefly to their antiquities and history. Collected upon the Spot In several Years since 1723; and Illustrated by Upwards of Forty Copper Plates, from Original Drawings; Among which are The Ruins of several Temples, Theatres, Amphitheatres, Triumphal Arches, and other Unpublish'd Monuments of the Greek and Roman Times, in Sicily, and the South of France. Vol. I-II.* Londýn: H. Lintot, 1738.

⁵⁸ Např. báseň *The Harlot's Progress* (1732) či historické dílo *The History of the most Illustrious House of Nassau, with regard to that branch of it more particularly that came into the succession of Orange* (1734). STEPHEN. *Dictionary. Vol. VI.*, heslo Breval, John Durant, str. 290.

⁵⁹ SCHAMA, cit. dílo, str. 486. Mezi jeho nejvýznamnější básně patří *Ode on a distant prospect of Eton College* (1747), *Elegy in a Country Churchyard* (1751), *Progress of Poesy* (1758) či *The Bard* (1758). *The concise dictionary of national biography*, str. 528, heslo Gray, Thomas (1716-1771).

ještě s dalšími dvěma studenty, Richardem Westem (1716-1742) a Thomasem Ashtonem (1716-1775) vytvořili tzv. *Čtyřdohodu (Quadruple Alliance)*, spolek přátel, který udržoval vzájemné styky i později, když se jednotliví spolužáci rozešli na různé univerzity. V korespondenci si vyměňovali své básně; některé, včetně Grayových, byly dokonce již v jejich mládí vydány. V roce 1734 byl tedy Gray poslán na *Peterhouse*, platil zde ovšem za velmi nekonformního studenta a sám také zdejší poměry velmi kritizoval.⁶⁰ Gray vybočoval i svými zálibami: raději četl než by se účastnil lovu, raději se procházel pěšky, než jezdil na koni, např. u svého strýce Rogerse v Burnham Beeches, kde ho již tehdy zaujaly „hory a prudké svahy“ (*mountains and precipices*).⁶¹ Když ho po opuštění *Peterhouse* mělo čekat další studium, tentokrát pravděpodobně právnické na *King's College*, přijal Walpolovu nabídku, aby ho doprovázel při jeho *Grand Tour* na kontinent, asi jako vítanou možnost úniku.⁶²

Horace Walpole byl čtvrtým synem Roberta Walpola (1676-1745), významného politika, de facto prvního britského ministerského předsedy, který roku 1742 získal titul hraběte z Orfordu.⁶³ Robert byl také sběratelem obrazů a zálibu v umění po něm zdědil i jeho syn, který ve sbírkách svého otce obdivoval mj. čtyři obrazy Salvatora Rosy.⁶⁴ Po studiu na Etonu získal další vzdělání na *King's College* v Cambridgi, které dokončil v roce 1739.⁶⁵

Gray a Walpole se společně vydali na cestu na konci března téhož roku. Jaro strávili v Paříži a léto v Remeši, aby se zdokonalili ve francouzštině. Poté pokračovali přes Dijon do Lyonu, odkud se v září vydali do Ženevy, úmyslně oklikou přes klášter *Grande Chartreuse*, ležící v Savojských Alpách, Chambéry, Aix-les-Bains a Annecy. Posléze se ze Ženevy ještě vrátili zpět do Lyonu, tentokrát přímější cestou přes Seyssel

---

⁶⁰ „...rektory kolejí je tučet šedivých milostpánů, kteří jsou posedlí pýchou, a členové správní rady a profesorského sboru jsou ospalí, opilí a tupí nevzdělanci.“ Cit. dle SCHAMA, cit. dílo, str. 486; STEPHEN, Leslie a LEE, Sydney (eds.). *Dictionary of national biography*. Vol. XXIII. New York: Macmillan and Co., 1890, heslo Gray, Thomas, str. 22.

⁶¹ Tamtéž.

⁶² SCHAMA, cit. dílo, str. 486-487; STEPHEN a LEE, cit. dílo, tamtéž.

⁶³ Tento titul Horace zdědil v roce 1791 a stal se tak na konci svého života čtvrtým hrabětem z Orfordu. *The concise dictionary of national biography*, str. 1359, heslo Walpole, Horatio or Horace.

⁶⁴ Horace Walpole o něm v katalogu sbírky svého otce z roku 1743 píše jako o „největším géniovi, kterého Neapol kdy stvořila“ či o jednom z „největších malířů.“ Důvodem pro takové opěvování je prý „jeho mysl, jeho cit, jeho krajiny, jeho znalost síly stínu, mistrovské ztvárnění hrůzy a úzkosti.“ Cit. dle SCHAMA, cit. dílo, str. 492.

⁶⁵ LEE, Sydney (ed.). *Dictionary of national biography*. Vol. LIX. Londýn: Smith, Elders & Co., 1899, heslo Walpole, Horatio or Horace, str. 170-171; *The concise dictionary of national biography*, str. 1359-1360.

a oblast Bugey. Na konci října se oba opět vypravili z Lyonu, tentokrát ovšem měli nasměrováno do Itálie. Za Chambéry se vydali proti proudu řeky Arc, která je dovedla až pod *Mont Cenis*. Když tuto horu překonali, dostali se přes města Susa (Suse) a Bussoleno (Bossolens) do Turína, odkud posléze pokračovali dále do Itálie. Po jejím procestování vyrazili v březnu 1741 z Florencie nazpět do Anglie, v Reggiu se ale po jakémisi nedorozumění jejich cesty rozešly. Oba se po vlastní ose vrátili do rodné země v září téhož roku, Gray ještě cestou znovu navštívil *Grande Chartreuse*, kde do místní „knihy hostů“ napsal latinskou ódu na tento klášter.⁶⁶

Putování po kontinentu nebránilo oběma mladíkům vyměňovat si korespondenci jak se svými rodiči, tak s přáteli (především s Richardem Westem) a dalšími známými. Alpskou část cesty vylíčili v několika dopisech napsaných mezi zářím a listopadem 1739, přičemž v této práci vycházím především z těchto konkrétních dopisů: Gray Westovi, Lyon, 18. 9.; Gray matce, Lyon, 13. 10.; Gray otci, Lyon, 25. 10.; Gray matce, Turín, 7. 11.; Gray Westovi, Turín, 16. 11.;⁶⁷ Walpole Westovi, Osada mezi savojskými horami, Aix-in-Savoy a Ženeva, 28. 9. – 2. 10.; Walpole Westovi, Turín, 11. 11.⁶⁸ Pokud je mi známo, byla tato korespondence vydána u obou autorů až posmrtně, Grayova poprvé v roce 1775 a Walpolova až roku 1820.⁶⁹

3.4 William Windham

Nejmladším z analyzovaných pramenů je popis cesty skupiny britských cestovatelů⁷⁰ do Savojských Alp, podniknuté mezi 19. a 25. červnem 1741. Výprava se

---

⁶⁶ STEPHEN a LEE, cit. dílo, tamtéž, str. 23; LEE, cit. dílo, tamtéž; *The concise dictionary of national biography*, str. 528, heslo Gray, Thomas (1716-1771); SCHAMA, cit. dílo, str. 487; WALPOLE, cit. dílo, str. 30-37; MASON, William, ed. *The works of Thomas Gray; Containing his poems, and correspondence with several eminent literary characters. To which are added, memoirs of his life and writings, by W. Mason, M. A.* Vol. I., Londýn: W. Wilson, 1807, str. 196-213 a 274-275, kde je také otištěna ona Grayova óda.

⁶⁷ Tamtéž, str. 196-213.

⁶⁸ WALPOLE, cit. dílo, tamtéž.

⁶⁹ STEPHEN a LEE, cit. dílo, tamtéž, str. 27; LEE, cit. dílo, tamtéž, str. 176.

⁷⁰ Jednalo se konkrétně o duchovního a cestovatele Richarda Pococka (1704-65), mladého Williama Windhama (1717-1761) a jeho vychovatele Benjamina Stillingfleeta (1702-1771), skotské šlechtice Thomase Hamiltona, 7. hraběte z Hadintonu (1720/21-1794) a jeho bratra Georgie Baillieho (1723-1797), dále Richarda Aldwortha (1717-1793), Roberta Price (1717-1761) a pravděpodobně také Waltera Chetwynda (1710-86). Viz seznam členů výpravy ve WINDHAM, William. *An account of the glaciers or ice alps in Savoy, in two letters; one from an English gentleman to his friend at Geneva; the other from Peter Martel, engineer, to the said English gentleman. As laid before the Royal Society.* Londýn: Gale ECCO Print Editions, 2010, str. 2. Základní životopisné informace o nich můžeme najít v ROWLINSON, J. S. 'Our Common Room in Geneva' and the Early Exploration of the Alps of Savoy. In: *Notes and Records of the Royal Society of London* 52, č. 2, 1998, str. 221-235.

na cestu vydala ze Ženevy, kde většina společníků v letech 1740-1742 dočasně pobývala a scházela se každý den po večeři na místě, o němž sami mluvili jako o *our Common Room in Geneva*.⁷¹ Jejich cílem byly ledovce pod Mont Blancem, tehdy nazývaném *Mont Maudit* („Prokletá hora“), u vesnice Chamonix, kam dorazili přes Bonneville, Cluses, Sallanches a vesnici Servoz, většinu cesty podél řeky Arve. Po prohlídce zmíněných ledovců a zdolání hřebene, dnes pojmenovaném Montenvers, se vraceli podobnou cestou zpátky, ale před Ženevou si trochu zašli, aby mohli vystoupat na horu Môle (Maule) kousek od Bonneville. Takovýto itinerář alespoň zaznamenal jeden z nejmladších účastníků výpravy, William Windham.⁷²

Windham se narodil v roce 1717 do bohaté norfolkské aristokratické rodiny žijící na Felbriggsském panství. Dostalo se mu protestantského vzdělání, v sedmi letech se jeho vychovatelem stal botanik Benjamin Stillingfleet, který ho v polovině 30. let doprovázel do Londýna a poté, v letech 1737-1742, i na cestu po kontinentu. V posledních letech své *Grand Tour* Windham pobýval právě v Ženevě,⁷³ kde se scházel s již zmíněnými dalšími britskými cestovateli a pravděpodobně to byl on, kdo v této společnosti inicioval pořádání amatérských divadelních představení, kterými skupina ohromovala striktní Ženevskou společnost. To ovšem nebylo jediné, čím na sebe Windham přitahoval pozornost: byl zbrklý, opovrhoval omezeními a holdoval fyzicky náročným sportům, což mu již za pobytu v Londýně vyneslo přezdívku *rohovník Windham (Windham the Boxer)*. Není divu, že se i v Ženevě nejednou dostal do sporu s místními soudci, kteří ho obviňovali např. z napadení, ublížení na těle či výtržnictví.⁷⁴ Windham byl ale také lákán horami, které mohl pozorovat ze Ženevy, a dle svých vlastních slov dlouho toužil po expedici k ledovcům u Chamonix, ovšem nebyl s to přesvědčit své společníky, aby šli s ním. Podařilo se mu to až po příjezdu cestovatele Richarda Pockocka (1704-1765) z cest po Levantě a Egyptu⁷⁵, který jeho zájem sdílel. Bylo to právě v červnu 1741.⁷⁶

---

⁷¹ ROWLINSON, cit. dílo, str. 222.

⁷² Tamtéž, str. 224; WINDHAM, cit. dílo.

⁷³ Ženeva byla oblíbenou cestovní destinací britských protestantů, především kvůli zdejší akademii a univerzitě. ROWLINSON, cit. dílo, str. 221.

⁷⁴ Tamtéž, str. 222; GRIBBLE, Francis. *The Early Mountaineers*. Londýn: T. Fischer, 1899, str. 86; SCHAMA, cit. dílo, str. 502.

⁷⁵ V letech 1743-1745 byl vydán jeho cestopis po těchto východních zemích. *The concise dictionary of national biography*, heslo Pockocke, Richard.

⁷⁶ WINDHAM, cit. dílo, str. 1; ROWLINSON, cit. dílo, str. 222.

Nejdříve Windham zaznamenal popis své cesty ve francouzsky psaném dopise ženevskému malíři miniatur Jacques-Antoine Arlaudovi (1668-1743), datovaném rokem 1741. Ten se společně s dopisem Ženevana Pierra G. Martela (1701-61), popisujícím podobnou expedici, ke které Martela a jeho společníky inspiroval právě Windhamův výstup⁷⁷, v letech 1742-1743 šířil po Ženevě v rukopisných kopiích.⁷⁸ Dlouho se myslelo, že se rukopisy nedochovaly, ale v roce 1878 byly nalezeny v Paříži a o rok později vydány ženevským archivářem Théofilem Dufourem.⁷⁹

V roce 1744 vydali Martel a Windham v Londýně anglický překlad svých dopisů v podobě pamfletu, z jehož druhého vydání (Ipswich, 1747) v této práci především vycházím.⁸⁰ Původní motivace vydání tohoto překladu není zcela jasná, snad šlo o uvedení Martela do londýnského prostředí a (neúspěšnou) snahu zajistit mu tam práci. Ačkoli lze totiž oba anglické texty určitě připsat Windhamovi (s přispěním Stillingfleet a Roberta Price), na titulní straně je uveden pouze Pierre (Peter) Martel. Pamflet byl ovšem nakonec použit také k podpoře Windhamovy kandidatury do *Royal Society*, a tentokrát úspěšně, protože přesně odpovídal jednomu z tehdy proklamovaných cílů Společnosti, a to pozorování a sběru faktů o přírodních jevech.⁸¹

Text v anglickém vydání není sice úplně identický, ale přibližně odpovídá originální francouzské verzi. Windham svůj dopis navíc doplnil několika poznámkami, z nichž ty nejrozsáhlejší jsou obsáhlé citace z díla *Délices de la Suisse* z roku 1714 Abrahama Ruchota (1680-1750).⁸² První vydání navíc obsahovalo několik rytin, jednu od Price a tři od Martela, včetně mapky toku Arve a údolí Chamonix.⁸³

---

⁷⁷ Martelova expedice se odehrála mezi 20. a 26. 8. 1742, několik týdnů poté, co Windham odjel ze Ženevy do Anglie. ROWLINSON, cit. dílo, str. 224.

⁷⁸ Vydány byly v této době pouze abstrakty dopisů, a to ženevským městským knihovníkem Léonardem Baulacrem v *Mercure Helvétique* pro květen a červen 1743. Tamtéž, str. 225.

⁷⁹ DUFOUR, Theophile (ed.). *William Windham et Pierre Martel : relations de leurs deux voyages aux glaciers de Chamonix (1741-1742) / texte original français publié pour la première fois avec une introduction et des notes par Théophile Dufour*. Ženeva: Imprimerie Bonnant, 1879. Později byly nalezeny ještě další exempláře, které nejsou v textu úplně identické. ROWLINSON, cit. dílo, str. 224-225.

⁸⁰ WINDHAM, cit. dílo. Jedná se o reprodukci druhého vydání z *National Library of Scotland* v rámci projektu *Gale Eighteenth Century Collections Online Print Editions*.

⁸¹ Windham byl členem společnosti zvolen v lednu 1743/44 (do roku 1752 začínal britský kalendářní rok oficiálně na Lady Day, tedy 25. 3.) a přijat 26. 4. 1744. ROWLINSON, cit. dílo, str. 227.

⁸² Ruchot své dílo z nejasných důvodů vydal v Holandsku pod pseudonymem Gottlieb Kypselier de Munster. Windham zmíněné pasáže uvedl v anglickém znění. Tamtéž, str. 227.

⁸³ Tamtéž, str. 227.

Rukopisné kopie i tištěný anglický překlad byly úspěšné a inspirovaly další švýcarské i britské cestovatele k podobným expedicím, včetně Horace-Bénédicta Saussura (1740-1799), který nakonec v roce 1787 zdolal onen „prokletý“ Mont Blanc. Jeho první životopisec Jean Senebier zdůrazňoval velký vliv právě Windhamovy expedice na Saussurův zájem o hory. Windhamovo přirovnání ledovce u Chamonix k zamrzlému moři se stalo dokonce tak známým, že inspirovalo jeho pojmenování jako *Mer de Glace*.⁸⁴

---

⁸⁴ Tamtéž, str. 224-225; STIBRAL, cit. dílo, str .85.

4. Vlastní komparační rozbor

Jak lze z předcházejících odstavců vyčíst, autory analyzovaných pramenů spojuje především dobré, většinou univerzitní vzdělání. Většina z nich i zmíněnou cestu podnikla vlastně ještě ve „vzdělávací“ fázi života, v rámci své *Grand Tour*. S tím souvisí relativně nízký věk většiny autorů v době, ze které pochází dotyčný pramen: Walpolovi bylo 22 let, Grayovi 23, Windhamovi 24 v roce, kterým je datován jeho francouzský dopis, a 27 let v době vydání anglického pamfletu; Addisonovi bylo v době vydání cestopisu již 33 let, avšak jeho cestu můžeme také považovat za *Grand Tour*.⁸⁵ Jedinou výjimku tvoří Breval, kterému bylo při vydání jeho díla již 46 let a který naopak jednoho mladého aristokrata na jeho „kaválírské“ cestě doprovázel. Co se týče sociálního postavení, nikdo z dotyčných samozřejmě nepocházel z nějak nízkých vrstev společnosti, ovšem k těm nejvyšším elitám bychom mohli od mládí řadit jen dva z nich: aristokrata Windhama a ještě více snad syna „prvního ministra“ Roberta Walpola, který navíc získal hraběcí titul tři roky po zmíněné Horaceově cestě. Mezi autory jsou dále dva synové duchovních (Addison a Breval) a také syn úředníka (Gray). Profesí byli dotyční většinou literáti, politici či vojáci, nebo tyto aktivity různě kombinovali.

Itineráře jednotlivých cest se na několika místech dotýkají: všechny čtyři se potkávají v Ženevě a okolí, Addison jel navíc mezi Ženevou a Bodamským jezerem podobnou trasou jako později Breval a také přes Savojské Alpy (*Mont Cenis*) jako Gray a Walpole, ačkoli posledně jmenovaní zde cestovali v opačném směru.

4.1 Motivace a konstrukce textů

S různostmi a shodami v itinerářích cest souvisí také jejich motivace. Jak už bylo zmíněno výše, obecná motivace vycestování z rodné země je prakticky u většiny dotyčných podobná a souvisí s fenoménem *Grand Tour*, složitější už to pravděpodobně bude s motivací cestovat právě oblastí Alp. Nejjasnější se její určení zdá být u Windhama. V popisu své „expedice“ totiž zmínil svou dlouhodobou touhu po jejím uskutečnění a také zájem o konkrétní přírodní objekt, tedy ledovce u Chamonix, jejichž prozkoumání mělo ukojit „zvědavost“ cestovatelů.⁸⁶ Windhamovi lze tedy alespoň

---

⁸⁵ NICOLSON, cit. dílo, str. 304.

⁸⁶ WINDHAM, cit. dílo, str. 1 a 13.

částečně přiznat skutečně vědecké ambice: i když kvůli neúčasti matematika Williamsona s sebou nakonec nevzal připravené měřicí přístroje a kompas si zapomněl dole v Chamonix, snažil se zaznamenat co nejpřesnější pozorování ledovců, jejich okolí a přírodních jevů s nimi spojených, jak lze vyčíst již z jeho francouzského dopisu.⁸⁷ Také Gray s Walpolem měli v horách jeden jasně definovaný cíl, kterým ovšem tentokrát nebyl přírodní objekt, ale slavný klášter *Grande Chartreuse*, kvůli kterému si tolik zašli.⁸⁸ Jejich následný přechod Alp přes *Mont Cenis* byl naopak nutnou součástí cesty z Lyonu do Itálie.⁸⁹ Tím se přibližují Addisonovi a Brevalovi, kteří nezmínili žádnou konkrétní horskou destinaci, kterou by si předem přáli navštívit. Zdá se tedy, že posledně jmenovaní cestovali spíše *přes* Alpy, někdy dokonce z donucení (jako Addison, když mu nebylo umožněno jet do Bavorska a místo toho musel přes Tyroly⁹⁰), zatímco v případě Windhama, Graye a Walpola (u posledních dvou minimálně co se týče výletu ke *Grande Chartreuse*), můžeme mluvit o cestě *do* Alp. To ovšem nic nemění na tom, že širší alpský region zařadili všichni cestovatelé do svého itineráře jistě vědomě.

Zajímavé je také alespoň krátce se zastavit nad motivací zaznamenání cesty. U korespondenčních pramenů je primární motivace jasná: podělit se o zážitky a svůj pohled s adresátem. Windham navíc přidává dva další aspekty: jednak rozšířit povědomí o objektu jeho zájmu, tedy zmíněných ledovcích,⁹¹ a také dát nějaké rady případným následovníkům, kteří by mohli provést přesnější pozorování.⁹² Tyto pasáže korespondují s již zmíněnými vědeckými ambicemi Windhamovy cesty a vyskytují se také již ve francouzském originále,⁹³ autor tedy pravděpodobně již tehdy počítal s tím, že jeho popis nebude číst pouze Arlaud, kterému jej adresoval. Nutno podotknout, že Windhamovy cíle se naplnily: jak již bylo zmíněno výše, jeho popis opravdu inspiroval několik následovníků k podobným expedicím a přispěl i k jejich širšímu zájmu o Alpy a hory obecně. Radit budoucím cestovatelům zamýšlel ve svém textu i Breval, ačkoli prý

---

⁸⁷ Kromě snahy odhadnout různé vzdálenosti, výšky vrcholů či rozměry ledovců se jedná např. o pojednání o zdejších kamzících a kozorožcích, o trhlinách v ledovci či zamyšlení, proč z ledovce vytéká čirá voda. DUFOUR, cit. dílo, str. 26, 30, 31 ad. Srv. ROWLINSON, cit. dílo, str. 224.

⁸⁸ MASON, cit. dílo, str. 201; WALPOLE, cit. dílo, str. 32. Srv. SCHAMA, cit. dílo, str. 487-488.

⁸⁹ *Mont Cenis* dle Graye ani „svou polohou neumožňuje jinou cestu než přes jeho vrchol.“ MASON, cit. dílo, str. 208.

⁹⁰ ADDISON, cit. dílo, str. 295.

⁹¹ „Je skutečně škoda, že tak velká zajímavost (...) je tak málo známá.“ WINDHAM, cit. dílo, str. 1.

⁹² Tamtéž, str. 1 a 15.

⁹³ DUFOUR, cit. dílo, str. 21.

začal ze strohých poznámek z cest vytvářet cestopis až na naléhání přátel.⁹⁴ V předmluvě také poukázal na chyby cestopisů, které psali jeho předchůdci, tedy kromě „skvělého pana Addisona,“ Brevalova vzoru, a možnosti jejich nápravy.⁹⁵ Samotný Addison zmiňoval podobný cíl, tedy doplnit a poopravit úsudky jiných cestovatelů prostřednictvím nového, komplexnějšího pohledu na různá témata.⁹⁶ Dále zmínil také úmysl porovnat reálná místa s citacemi z klasických autorů, která se jich týkají. Na tento úkol se dokonce dle svých slov připravoval již před zahájením cesty, takže s sebou poté vezl sbírku citací, u kterých očekával, že je bude potřebovat.⁹⁷

Cestování v horských oblastech může být do značné míry specifické, co se týče jeho technologie. I dnes je pohyb v horách obtížnější než v jiných lokalitách. Ačkoli tedy měli cestovatelé 18. století lepší podmínky a dokonalejší prostředky pro své putování než v předchozích staletích, cestování v horách nebylo stále o nic méně náročné a také nebezpečné.⁹⁸ Také proto by mohlo být užitečné se krátce zaměřit na to, co jednotliví autoři prozradili o technologii svého cestování.

Addison a Breval nevěnovali tomuto tématu příliš velkou pozornost, jen tu a tam se zmínili o kvalitě cest či náročnosti putování po nich. Je zajímavé, že Addison shledal např. cestu přes *Mont Cenis* „velmi snadnou“⁹⁹ a oproti tomu hodnotil negativně mnohem nížeji položenou cestu mezi Fribourgem a Bernem.¹⁰⁰ Tento paradox bude ovšem pravděpodobně souviset s rozdílnými očekáváními, které cestovatel od každé oblasti měl. Pro Brevala byla naopak, jak by se spíše čekalo, cesta v oblasti kolem Ženevského a Neuchâtelského jezera snadná a příjemná, i když někde pustá,¹⁰¹ kdežto putování tyrolskými Alpami bylo „extrémně obtížné“ či „ne zrovna bezpečné.“¹⁰² Gray, Walpole a Windham popsali technologii svého cestování více. Kromě podobného hodnocení se zabývali např. dopravními prostředky a jejich omezeními při pohybu v hornaté krajině: Gray s Walpolem museli jet kočárem mezi Lyonem a *Grande*

---

⁹⁴ BREVAL, cit. dílo (1726), vol. I, str. I a II předmluvy.

⁹⁵ Tamtéž, str. III předmluvy.

⁹⁶ ADDISON, cit. dílo, str. II a III předmluvy.

⁹⁷ Tamtéž, str. III předmluvy. V této souvislosti později Horace Walpole ve svém dopise z Florencie, datovaném 2. 10. 1740, soudil, že „Addison cestoval skrze básníky, a ne Itálii; protože všechny jeho myšlenky jsou vypůjčeny z popisů, a ne z reality. Viděl věci tak, jak bývaly, ne tak, jak jsou.“ WALPOLE, cit. dílo, str. 84.

⁹⁸ NICOLSON, cit. dílo, str. 26.

⁹⁹ Důvodem bylo podle něj to, že tam ještě nenasněžilo, ačkoli tudy cestoval na počátku prosince. ADDISON, cit. dílo, str. 254.

¹⁰⁰ Stěžuje si na to, že cesty tam jsou vyspravené dřevem místo kamením. Tamtéž, str. 273.

¹⁰¹ BREVAL, cit. dílo, vol. II, str. 20 a 38.

¹⁰² Tamtéž, str. 88 a 93.

Chartreuse nejdříve „velmi pomalu“ kvůli špatné kvalitě cest, posléze museli využít koně z vesnice Echelles, kteří byli na zdejší terén zvyklí.¹⁰³ Při přechodu *Mont Cenis* neměli, zdá se, takové štěstí jako Addison a jejich cesta zde byla ještě náročnější: museli dokonce kočár rozložit na jednotlivé části, naložit na muly a nechat se nést na nosítkách, zabaleni do kožešin a obdivující „nepředstavitelnou obratnost“ jejich horalských nosičů, kteří s nimi spěchali místy, kde by „žádný muž snad nemohl chodit.“¹⁰⁴ Windham přidal ještě jiné postřehy, např. seznam potřebného vybavení pro jeho expedici (hlavně koně naložené zásobami, stan a matematické přístroje) či jakási pravidla pro pěší zdolávání horského vrcholu, bez jejichž dodržování by prý výstup Windhamovy skupiny na Montenvers nemusel být úspěšný.¹⁰⁵

Tato práce je zaměřena především na vnímání krajiny, její popis není ovšem jedině téma, kterému se dotyční autoři věnovali. Jak je již zmíněno výše, Addison doplnil své líčení četnými odkazy na především klasické básníky a literáty a citacemi z jejich děl, které opatřil i anglickým překladem.¹⁰⁶ Podobně si počínal i Breval, který některé tyto odkazy začlenil také do poměrně rozsáhlého poznámkového aparátu.¹⁰⁷ V menší míře odkazovali na jiné autory také Gray, Walpole a Windham.¹⁰⁸

Brevalův text je do velké míry tvořen poměrně systematickým výkladem dějin jednotlivých zemí, oblastí a měst či národů, které je obývaly, a panovníků a dynastií, kteří jim vládli.¹⁰⁹ U ostatních autorů lze najít mnohem méně zmínek o dějinách, navíc mají často podobu spíše nahodilých odkazů a poznámek.¹¹⁰ S historií souvisí také popis různých pamětihodností, na které cestovatelé na svých cestách narazili. Jedná se v první řadě o pozoruhodné stavby, především ve městech, kterých si všímali všichni autoři,

---

¹⁰³ MASON, cit. dílo, str. 201-202.

¹⁰⁴ Myšleno asi britský muž; Gray s Walpolem měli k dispozici 12 nosičů a 9 mul, kteří nesli je samotné, jejich sluhy a náklad. Tamtéž, str. 208; WALPOLE, cit. dílo, str. 35.

¹⁰⁵ Jedná se o tato pravidla: Všichni dodržují své pořadí v zástupu; ten, kdo vede skupinu, jde pomalým a rovnoměrným krokem; kdokoli je unavený či udýchaný, může říci o pauzu; u každého pramene putující doplní své lahve vodou a napijí se trochy ředěného vína. WINDHAM, cit. dílo, str. 6.

¹⁰⁶ ADDISON, cit. dílo, str. 248, 252-253, 256, 264, 268.

¹⁰⁷ BREVAL, cit. dílo, vol. II, str. 2, 3, 19, 29, 35, 47; 58; 63; 70-72; 74; 80; 81; 84; 85; 88-92; 94. Jak již bylo zmíněno, některé z těchto odkazů se týkají Addisonova cestopisu.

¹⁰⁸ WINDHAM, cit. dílo, str. 6-9 a 11-12 - zde se jedná o již zmíněné dvě rozsáhlé citace z *Délices de la Suisse*, respektive jejich anglický překlad; MASON, cit. dílo, str. 196 a 213; WALPOLE, cit. dílo, str. 34.

¹⁰⁹ BREVAL, cit. dílo, vol. II, str. 1-2; 4-7; 8; 10; 15; 18; 29-31; 33-42; 47-48; 52-72; 79; 80; 82-89; 91; 93-96.

¹¹⁰ Např. ADDISON, cit. dílo, str. 255, 264-267, 298; MASON, cit. dílo, str. 196, 198, 202, 212.

snad kromě Windhama, poměrně často.¹¹¹ V zaznamenávání zajímavých uměleckých děl, sbírek starých mincí, starověkých nápisů na domech či náhrobků dosáhl snad úplné dokonalosti Breval¹¹², nějaké významnější popisy se také objevily u Addisona, tedy autora dalšího rozsáhlého cestopisu.¹¹³ V neposlední řadě se vybraní autoři zabývali také fungováním státních zřízení či místní správy jednotlivých zemí, jejich hospodářstvím nebo kulturou.¹¹⁴ Snažili se také často popsat typické vlastnosti a zvyky místních obyvatel.¹¹⁵

4.2 Hory a horská krajina

Všichni vybraní cestovatelé se nějakým způsobem vztahovali k horám, nikdo je na své cestě nenechal bez povšimnutí. Kromě samotného popisu krajiny, o kterém ještě bude řeč, jsou hory v analyzovaných písemnostech zmiňovány také v několika dalších kontextech. Jedná se v první řadě o geografické určení lokality, která slouží jako pozadí pro líčení zážitků z cest nebo i dějinných událostí. Většinou autoři používali názvy konkrétních jednotlivých hor (*Mont Cenis*¹¹⁶), nebo naopak souhrnné označení Alpy či prostě Hory. Přesnou oblast poté buď určili přidáním přívlastku vycházejícího z místních názvů (*Mountains of Savoy*¹¹⁷, *Ice Alps in Savoy*¹¹⁸) nebo se spolehli na to, že bude pochopitelná z kontextu¹¹⁹. Jediné systematictější rozčlenění celku Alp na jednotlivé „části“ (*divisions*) či „větve“ (*branches*) nabídl Breval, který se pro to inspiroval u antických geografů.¹²⁰ Ani on sám se ovšem tohoto členění nedržel vždy.¹²¹

---

¹¹¹ Např. ADDISON, cit. dílo, str. 274, 296-299, 300; BREVAL, cit. dílo, vol. II, str. 10, 34-35, 41-42, 46-47, 49-50, 52-53; 54; 60-61; 68; 69; 72; 74; 75; 84; 91; 94; 96; MASON, cit. dílo, str. 198, 203, 211; WALPOLE, cit. dílo, str. 32-33, 36; 37.

¹¹² BREVAL, cit. dílo, vol. II, str. 10-17, 20-28, 32-35, 38-45, 47, 49, 52-59, 61-62, 71, 73, 74, 76-79, 85, 89-93, 96.

¹¹³ ADDISON, cit. dílo, str. 264-268, 274, 296.

¹¹⁴ Tamtéž, str. 280, 301; BREVAL, cit. dílo, vol II, str. 37, 52, 54, 56-58, 63, 72, 84, 93-95; MASON, cit. dílo, str. 205; WALPOLE, cit. dílo, str. 37.

¹¹⁵ ADDISON, cit. dílo, str. 286-290 a 292-3; BREVAL, cit. dílo, vol II, str. 48, 51; 94; MASON, cit. dílo, str. 201, 204, 205, 209, 211; WALPOLE, cit. dílo, str. 31 a 35; WINDHAM, cit. dílo, str. 10, 12-13.

¹¹⁶ ADDISON, cit. dílo, str. 254; MASON, cit. dílo, str. 208; WALPOLE, cit. dílo, str. 35.

¹¹⁷ Tamtéž, str. 30.

¹¹⁸ WINDHAM, cit. dílo, str. 1.

¹¹⁹ Např. ADDISON, cit. dílo, str. 296.

¹²⁰ Uvádí následujících 7 sekcí: *Maritimae* (proti pobřeží Genovy a Provence), *Cottiae* (mezi Provence a Itálií), *Graiae* (mezi Savojskem a údolím Aosta), *Penninae* (oblast Valais), *Rhaeticae* (oblast Grisons a okolí Tridentu), *Lepontiae* (zbylá oblast Alp mezi Švýcarskem a Itálií) a *Juliae* (oblast Tyrol, Korutan a Bavorska). BREVAL, cit. dílo, vol. II, str. 1-3.

¹²¹ Uvádí i názvy jako *Trentin(e) Alps*, *Grison Mountains* či *Eugarean Alps*. Tamtéž, str. 17, 68, 80, 96.

Jak již bylo zmíněno výše, autoři se o horách zmiňovali také v souvislosti s obtížemi, nebezpečím a časovou náročností jejich překonání či zdolání,¹²² s čímž souvisí spojování horských masivů s funkcí jakéhosi „přírodního/přirozeného opevnění,“ přítomné především u Addisona.¹²³ V neposlední řadě si autoři všimli i specifických přírodních a klimatických jevů typických pro horské oblasti¹²⁴, Addison na jednom místě dokonce rozpracovává seznam způsobů, jak hory ovlivňují podnebí země, kterou obklopují.¹²⁵

Alespoň několik pasáží, snažících se horskou krajinu nějakým způsobem popsat, lze nalézt ve všech vybraných textech.¹²⁶ Nejedná se samozřejmě pouze o samotné hory, ale také o další přírodní objekty, jako jsou lesy, skály, vodopády, řeky, jezera, ledovce či údolí mezi horami, nebo i objekty vytvořené člověkem, kromě měst a vesnic např. kláštery, zříceniny hradů či poustevny.

Již samotné hledání vhodných slov pro charakteristiku horské krajiny, kterou spatřili při svém putování alpskými oblastmi, bylo ovšem pro vybrané cestovatele často obtížné. Snažili se totiž popsat výjevy a zážitky, které byly zcela nové nejen pro ně samotné, ale do značné míry také pro anglickou či dokonce evropskou literární tradici.¹²⁷ Windham přiznal svou neschopnost adekvátně zprostředkovat výhled na ledovce, který se mu naskytl z vrcholu Montenvers, protože prý „žádná věc, kterou kdy viděl, se jim ani trochu nepodobá.“¹²⁸ Thomas Gray byl rovnou toho názoru, že krajinu, která jeho a Walpolea obklopovala při výstupu na *Grande Chartreuse* či sestupu z *Mont Cenis*, prostě není možné si představit, aniž by ji člověk viděl na vlastní oči.¹²⁹ Také Walpole dle svých slov „ještě nikdy neviděl nic jako výhled,“ který mohl pozorovat při cestě ke zmíněnému klášteru.¹³⁰ Addison přiznal alpskému horizontu viditelnému ze

---

¹²² Např. ADDISON, cit. dílo, str. 254; BREVAL, cit. dílo, str. 3, 37; MASON, cit. dílo, str. 206; WALPOLE, cit. dílo, str. 34-35; WINDHAM, cit. dílo, str. 6.

¹²³ ADDISON, cit. dílo, str. 276, 284, 302-303.

¹²⁴ Např. tamtéž, str. 262-263, 296; MASON, cit. dílo, str. 206; WALPOLE, cit. dílo, str. 35; WINDHAM, cit. dílo, str. 7-9, 11-13.

¹²⁵ ADDISON, cit. dílo, str. 259.

¹²⁶ Např. ADDISON, cit. dílo, str. 255, 260, 262, 273, 290, 296, 302; BREVAL, cit. dílo, vol. II, str. 1-3, 31, 35, 88-89, 93, 94, 96; MASON, cit. dílo, str. 197, 202, 203, 206, 207; WALPOLE, cit. dílo, str. 30-36; WINDHAM, cit. dílo, str. 1-3, 6, 9-13.

¹²⁷ M. H. Nicolson dokonce přirovnávala zkušenosti Angličanů 18. století v horách k objevování nových planet hrdiny sci-fi románů. NICOLSON, cit. dílo, str. 32-33.

¹²⁸ WINDHAM, cit. dílo, str. 9.

¹²⁹ MASON, cit. dílo, str. 202, 209, 212-213.

¹³⁰ WALPOLE, cit. dílo, str. 32.

Ženevy alespoň „cosi jedinečného“¹³¹ a podobně Breval na cestě do Chambéry zmiňoval „novost“ pozorovaného a „výhledy, s kterými je vzácně možné se setkat.“¹³²

Přesto nakonec autoři přeci jen pro zdejší krajinu našli nějaké přívlastky, a nebylo jich vůbec málo. Nejčastěji pro ně byla skalnatá (*rocky*),¹³³ hrubá nebo drsná (*rude, uncouth, rough*)¹³⁴ a pustá či nenavštěvovaná (*desolate, unfrequented*).¹³⁵ Dále upozorňovali např. na strmost vrcholů, svahů, srázů či útesů¹³⁶, výšku hor¹³⁷, rychlost a burácení bystřin, řek a vodopádů,¹³⁸ sníh a mráz,¹³⁹ úzké průsmyky mezi horami¹⁴⁰ nebo také na mraky obklopující jejich vrcholy.¹⁴¹

4.2.1 Estetické a smyslové hodnocení aspektů krajiny

V analyzovaných písemnostech lze ovšem nalézt také charakteristiky méně přímočaré a vyskytující se v menší míře, zato ale zajímavější a vyžadující si obšírnější rozbor. Při tomto rozboru budu zmiňovat také to, jak dotyční autoři jednotlivé aspekty krajiny esteticky hodnotili, popřípadě jaké pocity s nimi spojovali.

Ti z vybrané skupiny autorů, kteří napsali rozsáhlý cestopis, tedy Joseph Addison a John D. Breval, se na několika místech zabývají úrodností, resp. neúrodností popisované krajiny. Tato vlastnost je spojena s možností nebo mírou její kultivace člověkem. Jak již bylo zmíněno výše, toto kritérium bylo zásadní pro estetické hodnocení krajiny po většinu raného novověku. Dle obecně přijímané teze by mělo až do sklonku 18. století ve většině případů platit, že čím úrodnější a více zušlechťená krajina, tím se cestovatelům více líbí.¹⁴² Beze zbytku tato rovnice platí u Brevala, který

---

¹³¹ ADDISON, cit. dílo, str. 259.

¹³² BREVAL, cit. dílo, vol. II, str. 2.

¹³³ ADDISON, cit. dílo, str. 290, 302; BREVAL, cit. dílo, vol. II, str. 88; MASON, cit. dílo, str. 202, 209; WALPOLE, cit. dílo, str. 35; WINDHAM, cit. dílo, str. 10.

¹³⁴ BREVAL, cit. dílo, vol. II, str. 2; MASON, cit. dílo, str. 212; WALPOLE, cit. dílo, str. 35; WINDHAM, cit. dílo, str. 10.

¹³⁵ BREVAL, cit. dílo, vol. II, str. 20; WALPOLE, cit. dílo, str. 30; WINDHAM, cit. dílo, str. 1.

¹³⁶ ADDISON, cit. dílo, str. 260, 302; BREVAL, cit. dílo, vol. II, str. 88; MASON, cit. dílo, str. 202, 209, 212; WALPOLE, cit. dílo, str. 30, 34, 35; WINDHAM, cit. dílo, str. 6, 9, 10.

¹³⁷ BREVAL, cit. dílo, vol. II, str. 35, 93, 94, 96; WALPOLE, cit. dílo, str. 36.

¹³⁸ BREVAL, cit. dílo, vol. II, str. 93; MASON, cit. dílo, str. 202, 209; WALPOLE, cit. dílo, str. 30, 32.

¹³⁹ ADDISON, cit. dílo, str. 273; MASON, cit. dílo, str. 206; WALPOLE, cit. dílo, str. 35; WINDHAM, cit. dílo, str. 10.

¹⁴⁰ BREVAL, cit. dílo, vol. II, str. 95; MASON, cit. dílo, str. 209; WALPOLE, cit. dílo, str. 34.

¹⁴¹ MASON, cit. dílo, str. 203, 209; WALPOLE, cit. dílo, str. 31, 32, 35.

¹⁴² RADIMĚŘSKÁ, cit. dílo, str. 170-175 a 180.

v pasáži o *Pais de Vaud* spojoval jeho výjimečnou úrodnost s výjimečnou krásou¹⁴³ a na jiném místě svého díla vylíčil, jak byl po 3 dnech „nepříjemného výhledu na hluboký sních a neúrodné hory (...) příjemně překvapen širokými a úrodnými rovinami,“ když se Alpy u St. Julian mezi Chambéry a Ženevou rozestoupily.¹⁴⁴ U Addisona je posouzení hodnotového vztahu k úrodnosti krajiny složitější. Při charakteristice obyvatel Švýcarska spojil „skalnaté a neúrodné“ přírodní prostředí s negativními vlastnostmi zdejší populace, jako je chudoba, nevědomost či přílišná důvěřivost.¹⁴⁵ Jinde, když porovnával Ženevské a Bodamské jezero, vytýkal později jmenovanému nedostatek „úrodných polí a vinic, které lemují to druhé,“ přesto ho ale shledal krásnějším na pohled.¹⁴⁶ Nejvýznamnějšího zpochybnění výše uvedené teze se ovšem Addison dopustil při nadšeném popisu plavby po Innu skrz Tyrolské Alpy, kdy uvedl, že „suroviny pěkné krajiny nejsou vždy nejvýnosnější pro její vlastníky.“¹⁴⁷ Zdá se tedy, že v případě Josepha Addisona lze mluvit o minimálně rozporuplném vztahu k pozitivnímu estetickému hodnocení úrodné krajiny. Snad je na místě připomenout, že jeho cestopis byl poprvé vydán již v roce 1705. Dalším pozoruhodným faktem je, že ačkoli Breval, který vydal své dílo o více než dvacet let později a považoval očividně Addisona za svůj vzor,¹⁴⁸ od něj tento ve své době neobvyklý přístup nepřejal.

V těchto dvou cestopisech lze také najít zmínky o „nepravidelnosti“ (*irregularity*) krajiny. Addison tento aspekt zmínil hned několikrát: při líčení jezera na vrcholu *Mont Cenis* odběhl k tvrzení, že „hory jsou rozmístěny s takovou nepravidelností a zmatkem, že tvoří velmi rozmanité propadliny.“¹⁴⁹ Posléze napsal, že výhled na Alpy, viditelné z kartusiánského kláštera v Ripaille, jsou „rozbité (*broken*) do tolika svahů a srázů, že (...) tvoří jednu z nejvíce nepravidelně znetvořenou (*mis-shapen*) scenerii na světě.“¹⁵⁰ Podobně při již zmíněném popisu plavby Tyrolskem poté popsal, jak po obou stranách řeky viděl „skály a hory rozbité (*broken*)¹⁵¹ do 1000

---

¹⁴³ BREVAL, cit. dílo, vol. II, str. 30-31.

¹⁴⁴ Tamtéž, str. 3.

¹⁴⁵ ADDISON, cit. dílo, str. 290.

¹⁴⁶ Tamtéž, str. 294.

¹⁴⁷ Tamtéž, str. 302.

¹⁴⁸ Jak již bylo zmíněno výše, Breval na Addisona na několika místech svého cestopisu odkazoval a v předmluvě mu vyjádřil velký obdiv. BREVAL, cit. dílo, vol. I, str. III předmluvy, vol. II, str. 35, 63 aj.

¹⁴⁹ ADDISON, cit. dílo, str. 255.

¹⁵⁰ Tamtéž, str. 261.

¹⁵¹ Je snad možné výrazy *broken* a *mis-shapen* považovat za ozvěnu Burnetovy teze z *Telluris Theoria Sacra*, kterou Addison v mládí četl, totiž, že hory vznikly právě rozbitím původně dokonale hladkého povrchu Země?

nepravidelných svahů a srázů.“¹⁵² Breval se snad touto Addisonovou frází později inspiroval, když napsal, že Penninské Alpy, viditelné z hradu Copet mezi Ženevou a Lausanne, „se tyčí jedna za druhou (...) v 1000 nepravidelných tvarech.“¹⁵³ „Nepravidelnost“ krajiny je v jasném rozporu s výše zmíněnými „geometrizačními“ zásadami francouzského parku či barokní krajiny a naopak jedním ze základních aspektů ideální krajiny období romantismu, jak ji definovala M. H. Nicolson. Dalšími typickými vlastnostmi takové krajiny jsou podle ní různost (*diversity*), rozmanitost (*variety*), neohraničenost (*indefiniteness*) a rozlehlost (*vastness*), v kontrastu k ideálům předchozích období, jako byly vzor (*pattern*), pravidelnost (*regularity*), symetrie (*symmetry*), umírněnost (*restraint*) a poměr (*proportion*).¹⁵⁴ V analyzovaných textech, ačkoli všechny dělí od počátku období běžně považovaného za epochu romantismu přinejmenším půl století,¹⁵⁵ lze nalézt kromě „nepravidelnosti“ také další zmíněné aspekty „romantické“ krajiny, někdy dokonce spojené s pozitivním estetickým hodnocením.

Takové hodnocení dotyční autoři připisovali i těm „nepravidelným“ scenériím, o kterých již byla řeč, což platí jak pro Addisona, tak také pro Brevala. Např. zmíněnou cestu Tyrolskem považoval Addison za „nejpříjemnější (*pleasantest*) na světě“ a plnou „potěšujících scenérií“ (*pleasing scenes*).¹⁵⁶ Breval zase výše zmíněný výhled označil za „největší přednost“ hradu Copet.¹⁵⁷

Na jiném místě Brevalova cestopisu lze nalézt také zmínku o „rozmanitosti“ krajiny.¹⁵⁸ Stejná charakteristika se vyskytuje také u Windhama, který ji spojil přímo s „krásou“ (*beauty*).¹⁵⁹ Na další výše zmíněný aspekt „romantické“ krajiny, tedy „neohraničenost“, odkazují autoři několika příbuznými pojmy, jako je „nesmírnost“ (*immensity, prodigious height*)¹⁶⁰, „nekonečná strmost“ (*infinitely steep*) či „bezedná

---

¹⁵² Tamtéž, str. 302.

¹⁵³ BREVAL, cit. dílo, vol. II, str. 31-32.

¹⁵⁴ NICOLSON, cit. dílo, str. 16.

¹⁵⁵ Jedná se o období asi mezi lety 1790 a 1840. STIBRAL, cit. dílo, str. 97.

¹⁵⁶ ADDISON, cit. dílo, str. 302.

¹⁵⁷ BREVAL, cit. dílo, vol. II, str. 31.

¹⁵⁸ Týká se výhledů, které se autorovi naskytly při cestě Grajskými Alpami do Chambéry. Tamtéž, str. 2.

¹⁵⁹ WINDHAM, cit. dílo, str. 1.

¹⁶⁰ BREVAL, cit. dílo, vol. II, str. 94; MASON, cit. dílo, str. 209; WALPOLE, cit. dílo, str. 32; WINDHAM, cit. dílo, str. 10. U Brevala se jedná o „nesmírně vysoké hory“ kolem Tridentu, u Graye o „nesmírnost srázů“ při sestupu z *Mont Cenis*, u Walpole zase o „nesmírnou horu“, kolem které se vinula cesta ke klášteru *Grande Chartreuse*.

hloubka“ (*unfathomable depth*).¹⁶¹ Zajímavé je, že Windhamovi připomínala „nesmírná“ (*immensely*) výška hor, které obklopovaly ledovcová údolí pod Mt. Blancem, „staré gotické budovy či zříceniny.“ Právě rehabilitace a obliba gotiky bude totiž tvořit jeden ze základních aspektů romantismu.¹⁶² O „rozlehlosti“ naopak psal pouze Thomas Gray, a to v souvislosti se Savojskými Alpami.¹⁶³

Pokud bylo tedy výše ukázáno, že již v líčení krajinných scénérií autorů první poloviny 18. století lze najít některé typické aspekty ideální krajiny pozdějšího romantismu, je snad na místě hledat v těchto textech i samotný pojem „romantický“ (*romantic(k)*). Co ovšem tento výraz tehdy znamenal? Starofrancouzské slovo *romance* označovalo románskou mluvu, postavenou do protikladu k latině učenců; z toho asi vychází jeden z pozdějších významů výše zmíněného adjektiva, a to jako opak „klasického.“ Dále se termín „romantický“ od 17. století užíval ve významu „jako v románě,“ tedy jako něco dobrodružného či fantastického. V této souvislosti se také tento pojem dostal do spojení s krajinou a přírodou, když začal být používán pro charakteristiku idealizovaných a snových krajinomaleb francouzských klasicizujících malířů Nicolase Poussina (1594-1665) a Clauda Lorraina (1600-1682).¹⁶⁴

Jako „romantickou“ opravdu charakterizují alpskou krajinu tři z vybraných autorů. Učinil tak již Breval ve svém cestopise z roku 1726, a to hned na dvou místech. Na jednom z nich autor tento výraz také spojoval s výtvarným uměním, když napsal, že „v poloze města (Tridentu) je něco tak podivně romantického a malebného,“¹⁶⁵ že nemohl odolat načrtnout si obraz, který se mu naskytl při pohledu na město z východu, a později vytvořit rytinu uveřejněnou v rámci jeho díla.¹⁶⁶ Dále toto adjektivum Breval přidal k popisu již zmíněné cesty Grajskými Alpami.¹⁶⁷ Zato Gray a Walpole užili

---

¹⁶¹ Zde jde opět o Grayův popis sestupu z *Mont Cenis* a o popis jezera na témže vrcholu. MASON, cit. dílo, str. 209.

¹⁶² STIBRAL, cit. dílo, str. 98.

¹⁶³ Tamtéž, str. 206.

¹⁶⁴ STIBRAL, cit. dílo, str. 56 a 97-98.

¹⁶⁵ Druhé adjektivum je v tisku jako *pinturesque*, pravděpodobně má být správně *picturesque*. Tento pojem se v souvislosti s přírodou a krajinou používal ve významu „něco, co se hodí k malování.“ Až v poslední čtvrtině 18. století se tento termín posunul a začal vyjadřovat přímo pozitivní estetické hodnocení přírody. Tímto způsobem jej formuloval např. William Gilpin (1724-1804) v díle *Three Essays* (1794) nebo sir Uvedal Price (1747-1829) ve své *Essay on Picturesque* (1794). Tamtéž, str. 69; BREVAL, cit. dílo, str. 94.

¹⁶⁶ Tamtéž; rytina na následující nečíslované straně.

¹⁶⁷ Tamtéž, str. 2.

termín „romantický“ oba shodně při líčení jejich společné cesty na *Grande Chartreuse*.¹⁶⁸ Jak ovšem konkrétně vypadala „romantická“ krajina těchto autorů?

Ten posledně jmenovaný v této souvislosti psal nejen o „nesmírné hoře“ zarostlé lesy a „ztracené v mracích“ či o vodopádech „spěhajících do rozbouřené (*roughened*) řeky,“ ale k těmto přírodním objektům připojil i „tu a tam starý pěší můstek s rozbitým zábradlím, naklánějící se kříž, chatu nebo trosky poustevny.“ Snad jako by v jakési předtuše popisoval nějaký z pozdějších obrazů romantických malířů, jako byly např. *Děčínský oltář* (1808) nebo *Kříž v horách* (1812) Caspara Davida Friedricha (1774-1840).¹⁶⁹ Ve skutečnosti mu ovšem při cestě Alpami vytanuly na mysl obrazy jiného umělce, výše zmíněného Salvatora Rosy, kterého i zmínil v úvodu dopisu napsaném „mezi savojskými horami“ den před návštěvou *Grande Chartreuse*. Jméno neapolského malíře jako by bylo jen dalším aspektem popisované krajiny: „Srázy, hory, bystřiny, vlci, burácení, Salvator Rosa.“ Sebe a svého souputníka Thomase Graye poté Walpole připodobnil k hrdinům některých umělcových krajinomaleb (např. *Bandité na skalnatém pobřeží*, 1656), když o nich psal jako o „osamělých (*lonely*) pánech skvělých bezútěšných (*desolate*) výhledů.“¹⁷⁰ Jak bylo výše zmíněno, Walpole Rosovu tvorbu velmi obdivoval, lze tedy tvrdit, že zmíněním malířova jména již vlastně popisovanou krajinu ohodnotil pozitivně a nemusel ani dodávat slova o „skvělých (*glorious*) výhledech“ nebo o „nádheře našeho okolí“ (*pomp of our park*).¹⁷¹

Gray také spojoval „romantičnost“ krajiny s burácením (*roll*) bystřiny u paty obrovitého (*monstrous*) srázu, s vodopády či se „zvláštními (*strange*) výhledy vytvořenými skalami (*craggs*) a útesy (*cliffs*)“¹⁷², nezmínil se ovšem v této souvislosti o žádném kříži či rozbitém můstku: Walpole zůstal v upozorňování na takové drobné pozůstatky lidské činnosti v krajině v rámci vybraných autorů ojedinelý.¹⁷³ Gray ovšem stejnou scenerii, kterou označil za „nejromantičtější,“ jedním dechem popsal také jako „nejvážnější“ (*most solemn*) a „nejúžasnější“ (*most astonishing*).¹⁷⁴ Tyto dva aspekty se vyskytují také u dalších autorů, i když třeba nepíše přímo o „romantické“ krajině.

---

¹⁶⁸ MASON, cit. dílo, str. 202; WALPOLE, cit. dílo, str. 33.

¹⁶⁹ Tamtéž, str. 32-33; STIBRAL, cit. dílo, str. 104.

¹⁷⁰ WALPOLE, cit. dílo, str. 30; SCHAMA, cit. dílo, str. 491-492.

¹⁷¹ WALPOLE, cit. dílo, tamtéž.

¹⁷² MASON, cit. dílo, str. 202.

¹⁷³ Ostatní autoři popisují maximálně poustevny, zříceniny hradů či kláštery, navíc většinou spíše jako samostatné objekty než jako součásti líčené krajiny.

¹⁷⁴ Tamtéž.

„Vážnost“ (*serious*) v člověku vyvolává podle Addisona také „nejkrásnější představitelná samota mezi lesy a skalami,“ kde se nachází poustevna kousek od Fribourgu.¹⁷⁵ „Úžas“ (také jako *stupendous*) vyvolávaly alpské scenerie také u Brevala: výhled z dvorku kostela v Lausanne na Ženevské jezero, vaudské roviny a za nimi vysoké chablaiské Alpy je podle něj „jeden z nejhezčích a nejúžasnějších (...) možná na světě“ a také „překvapivě dokonalý a krásný.“¹⁷⁶ „Úžasná díla přírody“ zaznamenal Breval i při oné cestě Grajskými Alpami, kdy popisoval, jak již bylo výše zmíněno, „rozmanité“ i „romantické“ výhledy.¹⁷⁷ Pro tuto cestu „mezi skalami, vodopády a srázy“¹⁷⁸ ovšem použil ještě další dvě zajímavé charakteristiky.

První z nich je „vznešenost,“ v originále ovšem vyjádřená termínem *magnificence*, nikoli *sublime*, který byl, jak bylo výše zmíněno, předmětem teoretických polemik nejpozději od konce 17. století. V analyzovaných pramenech ho ostatně nelze nalézt vůbec, a to ani v Grayových a Walpolových dopisech, přestože, alespoň podle M. H. Nicolson, cestovali v době, kdy byl „kult *sublime* v plném rozkvětu“ a „plně očekávali“ takový zážitek.¹⁷⁹ Zdá se tedy, že užívání pojmu *sublime* bylo, alespoň pro první polovinu 18. století, spíše omezeno na teoretické diskuse a cestovatelé, kteří popisovali konkrétní krajiny, používali jiné výrazy, i když třeba pro vyjádření totožných či podobných pocitů. Takto také Horace Walpole použil adjektivum *noble* (ušlechtilý, vznešený) pro popis stejné scenerie, jakou výše označil za „romantickou.“¹⁸⁰

Druhou Brevalovou charakteristikou je „divokost“ (*wild*). Termíny podobného významu užili i Gray s Walpolem: jedná se konkrétně o pojem *savage(ness)*, který použil prvně jmenovaný hned dvakrát při líčení přechodu Savojských Alp¹⁸¹, a poté o aspekt „bouřlivosti“ (*roaring*), kterým Walpole ještě doplnil již zmíněnou „vznešenost“ scenerie, která se mu naskytla při cestě na *Grande Chartreuse*.¹⁸² Ve Walpoleových dopisech lze navíc nalézt také pojem *savage*, použitý ovšem nikoli pro popis krajiny, ale

---

¹⁷⁵ ADDISON, cit. dílo, str. 272.

¹⁷⁶ BREVAL, cit. dílo, vol. II, str. 35.

¹⁷⁷ Tamtéž, str. 2.

¹⁷⁸ Tamtéž.

¹⁷⁹ NICOLSON, cit. dílo, str. 355.

¹⁸⁰ WALPOLE, cit. dílo, str. 33.

¹⁸¹ MASON, cit. dílo, str. 207 a 212.

¹⁸² WALPOLE, cit. dílo, str. 33.

ve smyslu „divoch“: jako „alpský divoch“ se např. autor cítil v „osadě mezi savojskými horami,“ den před návštěvou výše zmíněného kláštera.¹⁸³

S „divokostí“ souvisí také pocity chaosu, nebezpečí či hrůzy, v různé míře popisované všemi vybranými autory. Addison líčil, jak již bylo výše zmíněno, s jakým „zmatkem“ (*confusion*) jsou rozmístěny italské hory.¹⁸⁴ Breval psal dokonce o „nebezpečném bludišti“ (*dangerous Labyrinth*), když vyprávěl příhodu (či spíše legendu), jak se mezi tyrolskými „skalami a srázy“ při honu ztratil budoucí císař Maxmilián Habsburský.¹⁸⁵

„Nebezpečí“ při svých cestách pociťovali také Gray s Walpolem.¹⁸⁶ Je pravda, že tito dva cestovatelé vylíčili snad nejvíce ze všech vybraných autorů, jak se jich konkrétně ono „nebezpečí“ dotýkalo. Mám na mysli např. vyprávění o „hrozná smrti“ Walpolova oblíbeného psa, kterého ulovil vlk „na vrcholu nejvyšších Alp,“ ve skutečnosti cestou na *Mont Cenis*.¹⁸⁷ Tuto „krutou nehodu“¹⁸⁸ nesl majitel zesnulého mazlíčka těžce, když ovšem vyšli nad „nejvyšší sráz“ zmíněného vrcholu, musel se obávat také o svůj život, a to při jakémsi sváru mezi „našimi alpskými divochy,“ tedy jejich nosiči a průvodci, který se posléze obrátil proti oběma cestovatelům. Ti byli svými vzpurnými služebníky nahnáni na tak úzký skalní útes, že prý „nejmenší sklouznutí by nás uvrhlo do takové mlhy a takové věčnosti (*eternity*), že bychom nikdy nenašli znovu cestu zpět.“¹⁸⁹ Nejistý si vlastním životem byl možná Walpole již při psaní dřívějšího dopisu, které započal „mezi mraky“ cestou Savojskými Alpami ke *Grande Chartreuse*, když vyjádřil, že „doufá, že (svůj dopis) neskončí na této straně atmosféry,“ a dokonce že úcta k příteli a adresátovi dopisu Richardu Westovi tam dostala nový rozměr, „stejně nový jako vzpomínky na přátele ze světa, který vzpomínající opustil.“¹⁹⁰ Také Gray měl při cestě ke zmíněnému klášteru „smrt neustále před očima,“ i když byla prý „natolik vzdálená, že (...) neděsila mysl.“¹⁹¹

---

¹⁸³ Tamtéž, str. 30-31.

¹⁸⁴ ADDISON, cit. dílo, str. 255.

¹⁸⁵ BREVAL, cit. dílo, vol. II, str. 88-89.

¹⁸⁶ Např. MASON, cit. dílo, str. 213.

¹⁸⁷ WALPOLE, cit. dílo, str. 35-36; MASON, cit. dílo, str. 207-208.

¹⁸⁸ WALPOLE, cit. dílo, str. 35.

¹⁸⁹ Tamtéž, str. 34-35.

¹⁹⁰ Tamtéž, str. 31.

¹⁹¹ MASON, cit. dílo, str. 212.

I přes posledně zmíněný básníkův výrok ale alpské scenerie ve vybraných cestovatelích vyvolávaly pocity „hrůzy“ či „zděšení“, které byly v té době spojovány s výše zmíněnou kategorií „vznešena“ (*sublime*) – Edmund Burke považoval později „zhrození“ dokonce za jeho nejvyšší stupeň.¹⁹² Windhamovi se např. při výstupu na Montenvers naskytl tak „hrozný (*terrible*) výhled,“ až se mu z toho zatočila hlava.¹⁹³

Po všech zmíněných příkořích, které Gray s Walpolem zakusili při cestě přes *Mont Cenis*, není asi divu, že o tomto vrcholu prvně jmenovaný napsal, že „dovedl právo hor na děsivost příliš daleko a jeho hrůzy byly doprovázeny příliš velkým nebezpečím, než aby dovolil člověku uvažovat o jeho krásách.“¹⁹⁴ Je ovšem příznačné, že si Gray přesto těchto „krás“ alespoň všiml. Ostatně ani vedlejšími účinky onoho „zhrození“ u Burka nebyl nějaký odpor, ale obdiv a úcta.¹⁹⁵ V dřívějším dopise své matce došel Gray v paradoxním objevování „krásného“ mezi „děsivým“ dokonce ještě dál, když přímo napsal, že „mezi divokostí (*savageness*) a hrůzou (*horror*)“ údolí řeky Arc, která si „s velkými obtížemi a mohutným hlukem“ razí cestu skalami, „zůstalo stále cosi pěkného (*fine*).“¹⁹⁶

Kupodivu ale ještě lépe a příměji než budoucí autor *Elegie psané na hřbitově vesnickém* vyjádřil onen protikladný pocit „příjemného strachu,“ ze kterého se měl později zrodit romantismus,¹⁹⁷ již o téměř 35 let dříve Joseph Addison, když vylíčil, jak mu výše zmíněná „nepravidelně znetvořená“ scenerie, viditelná z kláštera v Ripaille, „naplňuje mysl příjemným druhem hrůzy (*agreeable kind of horror*).“¹⁹⁸

---

¹⁹² SCHAMA, cit. dílo, str. 488; STIBRAL, cit. dílo, str. 68.

¹⁹³ WINDHAM, cit. dílo, str. 9.

¹⁹⁴ MASON, cit. dílo, str. 213.

¹⁹⁵ STIBRAL, cit. dílo, tamtéž.

¹⁹⁶ Tamtéž, str. 207.

¹⁹⁷ SCHAMA, cit. dílo, str. 488.

¹⁹⁸ ADDISON, cit. dílo, str. 261.

5. Závěr

Závěrem lze shrnout, že všechny analyzované prameny obsahovaly zmínky o horách a horské krajině, a to třeba i přes své deklarované zaměření na něco zcela jiného (Breval). Četnost zmínek nezávisela přitom na tom, zda cestovatelé putovali *do* Alp za nějakým konkrétním cílem (Windham, částečně Gray s Walpolem), nebo projížděli pouze *přes* Alpy (Addison, Breval).

Stejně tak se všichni dotyční autoři snažili nějakým způsobem popsat horskou krajinu nebo jednotlivé přírodní objekty, se kterými se na svých cestách alpským regionem setkali. Nevyvarovali se při tom rozpaků: dva z nich přímo napsali, že takový popis byl pro ně „obtížný“ či dokonce „nemožný“ (Windham, Gray), ostatní tři se alespoň shodli na „jedinečnosti“ či „novosti“ pozorovaného. To koresponduje s tezí M. H. Nicolson, že Angličané objevovali v 18. století v horách skutečný „nový svět.“¹⁹⁹

Nakonec ale autoři vybraných pramenů přeci jen našli pro alpskou krajinu určité vhodné přívlastky. Shodli se především na její skalnatosti, hrubosti či pustotě; ale popisovali i její další aspekty, z nichž některé korespondují s typickými vlastnostmi ideální krajiny pozdějších romantiků („nepravidelnost“, „rozmanitost“, „nesmírnost“ či „rozlehlost“). Tři z dotyčných cestovatelů (Breval, Gray, Walpole) ve svém líčení dokonce přímo pojem „romantický“ použili.

Může být tedy do značné míry překvapivé, že taková krajina není většinou ve vybraných svědeckých hodnocena z estetického hlediska jednoznačně negativně, spíše právě naopak. Lze tedy říci, že již v těchto pramenech z první poloviny 18. století lze nalézt množství důkazů o měnícím se vkusu ve vztahu k horám, tak, jak je naznačen v tezi přejaté od M. H. Nicolson výše. To se týká i nejstaršího z textů, cestopisu Josepha Addisona z roku 1705, který dokonce v tomto ohledu překoná dílo Addisonova následovníka J. D. Brevala, které vyšlo o více než dvě dekády později. Addisonův text také minimálně na jednom místě přímo zpochybňuje jinou výše zmíněnou tezi, která říká, že až do sklonku 18. století platilo, že čím více byla krajina kultivovaná a zúrodněná, tím se cestovatelům více líbila.

---

¹⁹⁹ NICOLSON, cit. dílo, str. 32.

Potýkání se s horskou krajinou a přírodou vzbuzovalo v cestovatelích také množství různých pocitů. Jedná se např. o „úžas“ či „vážnost,“ ale na druhou stranu také „nebezpečí“ či „zděšení.“ Ačkoli se na první pohled tyto emoce jeví velmi rozporuplné, v 18. století se právě takové aspekty spojily v teoretickém konceptu „vznešena“ (*sublime*), který po učeneckých diskusích, probíhajících již od poslední čtvrtiny 17. století, s konečnou či alespoň dlouhodobou platností definoval a jako plnohodnotnou estetickou kategorii představil Edmund Burke 12 let po vydání nejmladšího z analyzovaných pramenů. Vrcholem rozporuplnosti je ovšem pocit „příjemné hrůzy,“ na kterém měl později stavět právě romantismus. Líčení takových emocí lze nalézt u dvou z vybraných autorů, kromě Thomase Graye také již u Josepha Addisona.

Ve vybraných cestopisných a korespondenčních pramenech z první poloviny 18. století líčících cesty do alpské oblasti byly tedy nalezeny známky několika tendencí a trendů, které se obecně plně prosadily až ve druhé polovině století či ještě později. Jedná se především o proces estetizace volné, divoké přírody narozdíl od dříve výhradně oceňované zušlechtěné a obdělané krajiny a o změnu vkusu ve vztahu k horám a horským sceneriím směrem k jejich pozitivnímu estetickému hodnocení. V textech byly nalezeny také aspekty vznikající estetické kategorie „vznešena“ (*sublime*) a množství prvků (pre-)romantických. V neposlední řadě představuje nejmladší z pramenů, tedy svědectví Williama Windhama, raný případ skutečně vědeckého zájmu o hory a horskou přírodu, který bude později motivovat četné expedice do Alp i jinam a vyústí mimo jiné ve zdolání většiny alpských vrcholů do poloviny 19. století.²⁰⁰

---

²⁰⁰ HYDE, cit. dílo, str. 116.

6. Seznam pramenů

ADDISON, Joseph. *Remarks on several parts of Italy, &c. In the years 1701, 1702, 1703.* [online] London: J. & R. Tonson, 1767 [vid. 13. 4. 2016]. Dostupný z: <https://archive.org/details/remarksonseveral00addi>.

BREVAL, John Durant. *Remarks on several parts of Europe, Relating chiefly to their antiquities and history. Collected upon the Spot In several Years since 1723; and Illustrated by Upwards of Forty Copper Plates, from Original Drawings; Among which are The Ruins of several Temples, Theatres, Amphitheatres, Triumphal Arches, and other Unpublish'd Monuments of the Greek and Roman Times, in Sicily, and the South of France. Vol. I-II* [online]. Londýn: H. Lintot, 1738 [vid. 13. 4. 2016]. Dostupný z: https://books.google.cz/books?id=rA5MAAAAcAAJ&printsec=frontcover&dq=breval+remarks+europe+1738&hl=cs&sa=X&redir_esc=y#v=onepage&q=breval%20remarks%20europe%201738&f=false.

BREVAL, John Durant. *Remarks on several parts of Europe: Relating chiefly to the history, antiquities and geography, of those countries through which the author has travel'd, as France, the Low Countries, Lorrain, Alsatia, Germany, Savoy, Tyrol, Switzerland, Italy and Spain. Illustrated with several maps, plans, and above forty copper plates. Vol. I-II.* [online] Londýn: B. Lintot 1726 [vid. 13. 4. 2016]. Dostupný z: https://books.google.cz/books?id=hw5MAAAAcAAJ&printsec=frontcover&dq=breval+remarks+europe+1726&hl=cs&sa=X&redir_esc=y#v=onepage&q=breval%20remarks%20europe%201726&f=false.

DUFOUR, Theophile (ed.). *William Windham et Pierre Martel: relations de leurs deux voyages aux glaciers de Chamonix (1741-1742) / texte original français publié pour la première fois avec une introduction et des notes par Théophile Dufour* [online]. Ženeva: Imprimerie Bonnant, 1879 [vid. 13. 4. 2016]. Dostupný z: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k102104j.r=dufour%20windham%20martel?rk=42918;4>.

MASON, William, ed. *The works of Thomas Gray; Containing his poems, and correspondence with several eminent literary characters. To which are added, memoirs of his life and writings, by W. Mason, M. A. Vol. I* [online]. Londýn: W.

Wilson, 1807 [vid. 13. 4. 2016]. Dostupný z: <https://books.google.cz/books?id=ZoYaAAAYAAJ&printsec=frontcover&dq=mason+gray+correspondence+1807&hl=cs&sa=X&ved=0ahUKEwj2h66Hyr3VAhUTkRQKHZz6BBoQ6AEIQTAD#v=onepage&q=mason%20gray%20correspondence%201807&f=false>.

WALPOLE, Horace. *Private Correspondence of Horace Walpole, Earl of Orford: Now First Collected in Four Volumes. Vol. I. 1735-1756* [online]. Londýn: Rodwell and Martin; Colburn and Co. 1820 [vid. 13. 4. 2016]. Dostupný z: <https://books.google.cz/books?id=CcbXIBqbzAAC&printsec=frontcover&dq=editions:8Lpc45TLdYwC&hl=cs&sa=X&ved=0ahUKEwjE8JypzL3VAhWKPbQKHbv6C1gQ6AEIPDAD#v=onepage&q&f=false>.

WINDHAM, William. *An account of the glaciers or ice alps in Savoy, in two letters; one from an English gentleman to his friend at Geneva; the other from Peter Martel, engineer, to the said English gentleman. As laid before the Royal Society*. Londýn: Gale ECCO Print Editions, 2010.

7. Seznam použité literatury

COSGROVE, Denis. *Landscape and Landschaft* [online]. In: GHI Bulletin č. 35, 2004, str. 57-71 [vid. 4. 8. 2017]. Dostupné z: https://www.ghi-dc.org/fileadmin/user_upload/GHI_Washington/Publications/Bulletin35/35.57.pdf.

GRIBBLE, Francis. *The Early Mountaineers* [online]. Londýn: T. Fischer, 1899 [vid. 13. 4. 2016]. Dostupný z: <https://archive.org/details/earlymountaineer00gribgoog>.

HYDE, Walter Woodburn. *The Development of the Appreciation of Mountain Scenery in Modern Times* [online]. In: Geographical Review 3, č. 2, 1917, str. 107-118 [vid. 23. 3. 2016]. Dostupný z: http://www.jstor.org/stable/207522?seq=1#page_scan_tab_contents.

KLUSÁKOVÁ, Luďa, ed. a SCHOLZ, Milan. *Pojetí prostoru v historické perspektivě*. Praha: Karolinum, 2012; zvláště příspěvky SCHOLZ, Milan. *Prostor a dějiny: Historické proměny diskusí a otázky současného bádání* (str. 11-26) a RADIMĚŘSKÁ, Božena. *Angličtí cestovatelé ve středovýchodní Evropě v sedmnáctém a osmnáctém století* (str. 165-181).

KOVÁŘ, Martin a TUMIS, Stanislav. *Zrození velmoci: Anglie (Velká Británie) na cestě k postavení první světové mocnosti (1603-1746)*. Praha: Triton, 2007.

LEE, Sydney (ed.). *Dictionary of national biography. Vol. LIX*. [online]. Londýn: Smith, Elders & Co., 1899 [vid. 4. 8. 2016]. Dostupný z: <https://archive.org/detail/s/dictionaryofnati59stepuoft>.

MARAZZI, Sergio. *SOIUSA - Suddivisione orografica internazionale unificata del Sistema Alpino* [online]. Fiori di montagna, © 2000-2015. [vid. 01. 08. 2017]. Dostupné z: <http://www.fioridimontagna.it/it/soiusa/soiusa.htm>.

NICOLSON, Marjorie Hope. *Mountain gloom and mountain glory: the development of the aesthetics of the infinite*. Seattle: University of Washington Press, 1997.

PELC, Martin. *Umění putovat: dějiny německých turistických spolků v českých zemích*. Brno: Matice moravská, 2009.

ROWLINSON, J. S. 'Our Common Room in Geneva' and the Early Exploration of the Alps of Savoy [online]. In: Notes and Records of the Royal Society of London 52, č. 2, 1998, str. 221-235. [vid. 13. 4. 2016]. Dostupný z: http://www.jstor.org/stable/531858?seq=1#page_scan_tab_contents.

SCHAMA, Simon. *Krajina a paměť*. Praha: Argo, 2007.

STEPHEN, Leslie a LEE, Sydney (eds.). *Dictionary of national biography. Vol. XXIII*. [online]. New York: Macmillan and Co., 1890 [vid. 4. 8. 2016]. Dostupný z: <https://archive.org/details/dictionaryofnati23stepuoft>.

STEPHEN, Leslie. *Dictionary of national biography. Vol. I.* [online]. New York: Macmillan and Co., 1885 [vid. 4. 8. 2016]. Dostupný z: <https://archive.org/details/dictionarynatio43stepgoog>.

STEPHEN, Leslie. *Dictionary of national biography. Vol. VI.* [online]. New York: Macmillan and Co., 1886 [vid. 4. 8. 2016]. Dostupný z: <https://archive.org/details/dictionaryofnati06stepuoft>.

STIBRAL, Karel. *Proč je příroda krásná?: estetické vnímání přírody v novověku.* Praha: Dokořán, 2005.

The Concise Dictionary of National Biography. Part 1. Oxford: Oxford University Press, 1982.

WOITSCH, Jiří. *Les živitel - člověk strašpytel. Strach z lesa ve středověku a raném novověku.* In: *Dějiny a současnost. Kulturně historická revue.* 28, č. 11, 2006.